

1999 - 2

Cuypersbulletin

jaargang 5 - nummer 2 - juli 1999

Nieuwsbrief van het Cuypersgenootschap, vereniging tot behoud van negentiende- en twintigste-eeuws cultuuroed in Nederland. Verschijnt viermaal per jaar.

Cuypersgenootschap

Colofon

Cuypersbulletin

Nieuwsbrief van het Cuypersgenootschap. Verschijnt viermaal per jaar. Mededelingen, wetenswaardigheden, brieven en korte artikelen kunnen worden ingezonden. Opgenomen artikelen weerspiegelen niet noodzakelijkerwijs de zienswijze van het bestuur.

Redactie: L.M.Th. Swart, drs. H.A. Landheer BA en dr. B.C.M. van Hellenberg Hubar, Utrechtstraat 122, 2408 GK Alphen aan den Rijn, telefoon (0172) 47 59 08

E-post: L.M.Th.Swart@Geo.TUDELFT.nl

Correspondent kerken: L.W. Dubbelaar

Ontwerp en TEX-zetwerk: L.M.Th. Swart

Druk: Sociale Werkvoorziening Alphen a.d. R. Oplage: 505 stuks

ISSN 1384-6922

De Sluitsteen

Tijdschrift voor negentiende- en twintigste-eeuwse architectuur en toegepaste kunsten. Uitgave van het Cuypersgenootschap. Verschijnt jaarlijks.

Redactiesecretaris: drs. H.J.J. Smit, Joan Melchior Kemperstraat 18, 1051 TP Amsterdam, telefoon (020) 686 21 45, e-post jossmit@xs4all.nl

Cuypersgenootschap

Het Cuypersgenootschap, opgericht op 15 januari 1984, is een vereniging tot behoud van negentiende- en twintigste-eeuws cultuurgooed in Nederland.

Bestuur: dr. A.J.C van Leeuwen (voorzitter, Den Bosch, (073) 613 40 01), mr. R.H. Vosseveld (secretaris, Arnhem, (026) 445 09 26), L.M.Th. Swart (penningmeester, Alphen aan den Rijn, (0172) 47 59 08), drs. J.G.W.R. Dekkers (tweede secretaris, Druten, (0487) 51 24 82), drs. G.S. Hoogewoud (Amsterdam, (020) 694 85 18), dr. W.-J. Pantus (Ravenstein, (0486) 41 44 02), dr.ir. H. Hoestra (Rhenen, (0317) 61 71 73), drs. H.A. Landheer BA (Den Haag, (070) 345 08 84), L.W. Dubbelaar (Voorschoten, (071) 561 73 26)

Secretariaat: mr. R.H. Vosseveld, Clement van Maasdijklaan 1-3, 6816 TW Arnhem, telefoon (026) 445 09 26, e-post voss@euronet.nl

Ledenadministratie en penningmeester: zie redactieadres Cuypersbulletin

Het lidmaatschap kost f 45 per jaar; voor landen in Europa f 55 en voor landen daarbuiten f 65 per jaar. Giften aan het Cuypersgenootschap zijn aftrekbaar voor de belasting Postbank: giro 4835002 te Alphen a.d. Rijn Kamer v. Koophandel Roermond v 176721

Cuypersg. afdeling Amsterdam

Secretaris: M.B. de Roever, Milletstraat 26, 1077 ZE Amsterdam, telefoon (020) 676 40 24 of 572 02 15 (werk), fax (020) 675 05 96

Voorpagina: Slot Moyland in Bedburg-Hau, bij Kleef vlak over de grens met Duitsland, was een van de excursiedoelen van de excursie van het Cuypersgenootschap op zaterdag 8 mei 1999. Het in oorsprong middeleeuwse kasteel is in 1854-1861 door Zwirner in neogotische stijl verbouwd. Na verwoest te zijn in 1945, werd het in de jaren 1987-1995 gereconstrueerd. Wies van Leeuwen doet vanaf pagina 11 verslag van de excursie. (foto uit brochure *Sloß Moyland und sein Park in Bedburg-Hau*, Rheinische Kunststätten)

Inhoud

Redactioneel	3
Najaarsexcursie Hilversum 9 oktober	5
Fondswervers gevraagd	5
Medewerkers CD-ROM kerken gevraagd	5
Sic erat in fatis – het Rembrandthuis in retrospectief	6
Het Rembrandthuis en K.P.C. de Bazel 9 Rembrandthuis: het erfgoed niet spectaculairder voorstellen	9
Verslag excursie 8 mei 1999 Donsbrüggen, Moyland en Kevelaer	11
Verslag jaarvergadering 8 mei 1998 in Schloß Moyland	14
Financieel jaarverslag over 1998	17
Kerkennieuws	21
De St.-Gummaruskerk te Steenberg	24
Prachtige biografie van een belangrijk man: Joris Helleputte	29

Redactioneel

— Rens Swart

Dit *Cuypersbulletin* is grotendeels gevuld met typisch verenigingsnieuws. Wies van Leeuwen doet verslag van de succesvolle excursie op zaterdag 8 mei 1998 naar Donsbrüggen, Slot Moyland en Kevelaer. Het is heel leuk dat wat betreft de organisatie van de excursies de afgelopen malen hoogtepunt op hoogtepunt lijkt te volgen. Voor de organisatoren van een excursie is het, naast het goed verlopen ervan, ook heel prettig dat zoveel leden aan de excursie deelnemen. We hopen dat de in dit bulletin aangekondigde excursie naar Hilversum op 9 oktober 1999 ook weer een succes zal worden.

Tijdens de excursie vond de algemene ledenvergadering plaats, waarvan de tweede secretaris in dit bulletin het verslag publiceert. De penningmeester heeft zijn

financieel verslag over 1998 ook in dit bulletin opgenomen – voor de meeste leden wellicht kost om direct over te slaan, een enkeling zoekt er wellicht aanwijzingen in voor de gedegenheid van het financieel beheer.

Heel belangrijk was een gebeurtenis tijdens de algemene ledenvergadering: na een periode van vijftien jaar mede gezicht en boegbeeld van het Cuypersgenootschap te zijn geweest, heeft mede-oprichter *Bernadette van Hellenberg Hubar* het bestuur verlaten. Zij vormde met Wies van Leeuwen vanaf het begin het volhardende en deskundige Cuyperskoppel, aan wie het in hoofdzaak te danken is dat het Cuypersgenootschap een organisatie is geworden die op respect van menig monumentenzorger en overheidsorganisatie mag rekenen.

De grote verdienste van Bernadette is dat zij ervoor heeft gezorgd dat het Cuypersgenootschap op een unieke wijze het actievoeren, ondersteund door gedegen wetenschappelijk onderzoek, weet te combineren met een effectieve juridische praktijk. Deze monumentenzorger-kunsthistorica is wel heel ver uit de ivoren toren afgedaald, door zo gedegen de juridische middelen te verkennen en ter hand te nemen die noodzakelijk zijn om het gevecht om het behoud van monumentale bouwkunst te kunnen voeren op de plek waar die uiteindelijk toch vaak terecht komt. Voor het vastleggen en beschermen van waarden van algemeen belang, zoals monumentenbehoud, heeft de overheid weinig andere middelen dan het recht. De discussie over facetten van deze bescherming wordt uiteindelijk dan vaak een juridische. Het is vooral aan Bernadette, bijgestaan door Ruud, te danken dat de uithoeken van de Monumentenwet en de Algemene wet bestuursrecht voor het Cuypersgenootschap zozeer bekend terrein zijn geworden, dat

wij daarmee heel wat cultuurgoed hebben weten te redden.

Nu herinner ik mij plotseling dat Bernadette verzocht geen lofreden uit te spreken, maar zij zal het mij toch niet euvel duiden dat ik de leden van het Cuypersgenootschap die niet op de ledenvergadering aanwezig waren, even van het bovenstaande op de hoogte breng.

Bernadette zal blijven werken voor haar bureau *Ad Rem, Strategisch & cultuurhistorisch intermediair* en wij zullen af en toe op haar kennis mogen terugvalen. Ze is togetreden tot de redactie van dit blad, wat voornamelijk betekent dat ze publicaties over onderzoeken die onder meer door Ad Rem verricht worden en die te interessant zijn om niet aan een groter publiek mee te delen, zal redigeren voor publicatie in dit *Cuypersbulletin*.

René Vosseveld is bereid gevonden Bernadette van Hellenberg Hubar als secretaris van de vereniging op te volgen. Hij is jurist en heeft een goede naam opgebouwd als voorzitter van de Nederlandse Federatie voor Luchtvaartarcheologie (NFLA). Dit deel van ons cultuurgoed is kwetsbaar door zijn vaak nog jonge leeftijd, het utilitaire karakter ervan en het grote beslag op de schaarse ruimte, die overheden graag heringericht zien voor wonen en werken. Meer over een dergelijk initiatief hebt u kunnen lezen in *Cuypersbulletin* 1997-3, waarin een verslag is opgenomen van een excursie in het teken van Vliegbasis Deelen als luchtvaartinfrastructuurmonument en waarin René Vosseveld zelf meer vertelt over de NFLA. Zijn interesse beperkt zich echter zeker niet tot het luchtvaartcultuurhistorisch erfgoed.

Behalve René Vosseveld, treedt ook Leo Dubbelaar toe tot het bestuur. Leo heeft zijn naam inmiddels gevestigd met zijn kennis van en publicaties in het Cuypersbulletin over de bedreigde kerken in

Nederland, maar zijn kennis en actiebereidheid strekt zich uit tot alle bouwkunst die in het interessegebied van het Cuypersgenootschap valt. Door zijn bestuurslidmaatschap kan Leo bovendien het zeer arbeidsintensieve en organisatorisch ingewikkelde project van de uitgave van de kerken-CD-ROM optimaal begeleiden.

Voor het uitvoeren van specifieke taken binnen het Cuypersgenootschap is vaak een specifieke deskundigheid of handigheid vereist, die niet altijd aanwezig is bij de actieve personen. Daarom plaatsen we in dit bulletin twee oproepen.

Bij dit Cuypersbulletin gevoegd vindt u een vouwblad met inschrijvingsformulier voor het in het vorige *Cuypersbulletin* aangekondigde restauratiesymposium dat enige Nederlandse en Vlaamse organisaties op het gebied van de monumentenzorg op 3 en 4 september 1999 in Enschede organiseren in samenwerking met de gemeente Enschede en de provincie Overijssel. Het symposium *Neostijlen in de negentiende eeuw: zorg geboden?* is beslist veelbelovend.

Toch ook nog enige zaken. Wim Denslagen en Koen Ottenheim lichten hun gezichtspunten met betrekking tot het Rembrandthuis in Amsterdam toe. Bernadette van Hellenberg kadert deze bijdragen en publiceert een laatste beschouwing over deze merkwaardig verloren zaak. Leo Dubbelaar actualiseert het overzicht van de lotgevallen van de katholieke kerken in Nederland met de gesloopte en bedreigde gebouwen en geeft tevens een lijst met restauraties en verbouwingen van kerken.

Ons lid Hans Hazenbroek heeft op grond van zijn kennis als portretschilder van materialen en schildertechnieken in de afgelopen jaren een bijdrage geleverd aan het herstel van het interieur van de St.-Gummaruskerk in Steenberg en verhaalt

hierover. Hugo Landheer bespreekt de monumentale biografie die onze Vlaamse vrienden van het KADOC hebben gepubliceerd over de architect en politicus Joris Helleputte. Als in Nederland ooit nog eens een vergelijkbare biografie van Cuypers het licht zal zien, hoe indrukwekkend zal dat boekwerk – gezien Cuypers' productie, al was het dan geen politicus – dan wel niet zijn?

Najaarsexcursie Hilversum

9 oktober 1999

— Rens Swart

Wij kondigen nu reeds de najaarsexcursie van het Cuypersgenootschap aan, die zal voeren naar Hilversum. Het programma is nog niet bekend; de datum is vastgesteld op zaterdag 9 oktober 1999. Noteert u dit vast in uw agenda. Hilversum bezwijkt – misschien wel letterlijk – onder zijn jonge bouwkunst en voor een excursie een keuze maken uit het overweldigende aanbod is niet eenvoudig. We hopen dat ook deze excursie het grote aantal deelnemers van de voorjaarsexcursie naar Donsbrüggen, Moyland en Kevelaer – ruim zestig – zal trekken. Bij het volgende *Cuypersbulletin* zal een uitnodiging gevoegd zijn met meer informatie over het programma en de wijze van aanmelden.

Fondswervers gevraagd

— Rens Swart

Het *Cuypersbulletin* en zeker *De Sluitsteen* zijn uitgaven die zwaar op de begroting van het Cuypersgenootschap drukken. In hoeverre kunt u in het financieel jaarverslag achterin dit bulletin zien. Advertenties in deze bladen kunnen enige verlichting brengen. Deze bijdrage moet men niet

onderschatten, gezien het kleine bedrag dat er jaarlijks bij onze vereniging binnenkomt.

Behalve bij bedrijven die al sinds jaren een sympathieke band met onze vereniging onderhouden vanwege de grotendeels overeenkomende gezichtspunten, zoals aannemingsbedrijf Kneppers en de laatste jaren ook stucadoors- en schildersbedrijf Rescura en steenbakker Brickburgers, is het benaderen van bedrijven om advertenties te werven een lastige klus. Althans, dat vinden de huidige redacteurs van beide bladen.

Daarom doen wij hier een oproep voor mensen die bereid zijn hun creativiteit en vasthoudendheid (of wat u maar denkt nodig te hebben) in te zetten om te pogen adverteerders te werven of fondswervers die onze activiteiten financieel willen ondersteunen. Weliswaar zijn de financiële zorgen van het genootschap verlicht door de contributieverhoging en de Monumentenprijs, de doorlopende uitgaven en activiteiten die buiten de projecten in het kader van de Monumentenprijs vallen, vereisen toch een extra inkomstenstroom.

Hebt u hiervoor belangstelling, zelfs al is het maar voor één project, dan zouden wij het zeer op prijs stellen als u zich bij de penningmeester of de redactie zou willen aanmelden.

Medewerkers CD-ROM kerken gevraagd

— Rens Swart

Eén van de projecten in het kader van de Prins Bernhardfonds Monumentenprijs, die we in 1997 wonnen, is het uitgeven van de zeer grote verzameling gegevens over katholieke kerken die Leo Dubbelaar in de loop van de jaren heeft aangelegd. Wat begon als een poging het grote werk *De katholieke kerken in Nederland* uit 1906

van Jan Kalf te actualiseren, is uitgelopen op de verzameling van een enorme hoeveelheid beschrijvingen, geschiedenis en archiefgegevens van alle katholieke kerken in Nederland tot op heden.

Omdat voor zoveel geïnteresseerden – al dan niet vakmatig kunsthistoricus – deze gegevensbron van onschatbare waarde kan zijn, heeft het Cuypersgenootschap besloten de uitgave van de verzameling te ondersteunen. Nadat we in 1997 de Monumentenprijs ontvingen, werd besloten de uitgave van de kerkgegevens als één van de projecten aan te melden. Inmiddels was duidelijk geworden dat de uitgave in boekvorm, met vele afbeeldingen, een te grote financiële inspanning zou vergen en bovendien zou dit medium, als alle boeken, statisch zijn en niet eenvoudig kunnen worden geactualiseerd. De keuze voor de uitgave in digitale vorm lag dan ook voor de hand.

De uitgave zal plaatsvinden als een elektronische databank op CD-ROM. De penningmeester en 'automatiseerder' van het Cuypersgenootschap heeft inmiddels een prototype in FileMaker gemaakt van een relationele databank, die aan de inmiddels opgestelde specificaties voldoet.

Sic erat in fatis*

Het Rembrandthuis in retrospectief

— Bernadette van Hellenberg Hubar

In de afgelopen Cuypersbulletins hebben we enkele visies op de restauratiecontroversie met betrekking tot het Rembrandthuis gepubliceerd. In die reeks volgen ditmaal het oordeel van professor dr. Wim Denslagen en professor dr. Koen Ottenheim, beiden verbonden aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Bij het standpunt van Wim Denslagen dient volledigheidshalve aangetekend te worden, dat er ten onrechte

Daarmee is het werk echter nog niet gereed. De uitgave moet worden begeleid door deskundigen op het gebied van de uitgave van grote gegevensbestanden op CD-ROM en digitalisatie van grote hoeveelheden fotomateriaal.

Daarnaast moeten de gegevens van de circa 2000 kerkbeschrijvingen, die nu in doorlopende tekst van een tekstverwerker aanwezig zijn, worden omgezet in de velden van een databank. Dit is een zeer arbeidsintensief werk, dat nauwelijks geautomatiseerd kan worden. Ook moeten de beschrijvingen gedeeltelijk worden geredigeerd en gecontroleerd.

Voor dit werk doen we hierbij een oproep. We hebben behoefte aan mensen die consciëntieus aan de omzetting van grote hoeveelheden teksten met kerkgegevens willen werken. Ook zoeken we mensen die de gegevens willen controleren. De precieze organisatie van het project is nog niet duidelijk, maar aanmeldingen voor deze vrijwillige taken zouden we zeer op prijs stellen. Aanmelden kan door een briefje te sturen aan Leo Dubbelaar, Tsjaikovskilaan 19, 2253 HR Voorschoten. Voor meer informatie kunt u daar ook terecht.

van uit wordt gegaan dat alleen het door hem behandelde argument in de procedure naar voren is gebracht. Zoals uit de eerder geplaatste bijdragen van Barbara Laan en Wim Vroom, Guido Hoogewoud en Wies van Leeuwen (*Cuypersbulletin* 1997-4, 1998-3 en 1998-4) en de visie van Koen Ottenheim blijkt, lag de zaak wel wat gecompliceerder.

Dat geldt niet alleen voor de inhoud-

lijke kant, maar ook voor de procedurele aspecten. Voorafgaand aan de beide opinies wordt dan ook een korte uitleg gegeven over de uitspraak van de fungerend President van de rechtbank te Amsterdam, die in juli 1998 bij wijze van voorlopige voorziening een einde maakte aan het interieur van K.P.C. de Bazel in het Rembrandthuis.

Wie regelmatig van rechterlijke uitspraken kennisneemt, kan daarin niet alleen lijnen in de ontwikkeling van de jurisprudentie blootleggen, maar ontdekt geleidelijk aan ook verschillende categorieën: de uitspraak met betrekking tot het Rembrandthuis kan gerangschikt worden onder de noemer 'emotioneel'. De casus was volstrekt vergelijkbaar met die van het Van Abbemuseum en had dus redelijkerwijs tot eenzelfde resultaat moeten leiden. Dat dit niet is gebeurd heeft niets te maken met argumenten, maar met emoties, of liever één zeer sterke emotie die in de uitspraak ook is verwoord:

Naar het oordeel van de president heeft het college (van Burgemeester & Wethouders [bvhh]) minder gewicht kunnen toekennen aan behoud van de in de loop der tijd aan het perceel aangebrachte wijzigingen ten opzichte van de wens van verzoekster (stichting Rembrandthuis [bvhh]) tot reconstructie van hetgeen dit perceel juist uniek maakt: het huis waarin Rembrandt heeft gewoond en gewerkt.

En zo bepaalde de Rembrandtverering het lot van het interieur van De Bazel, dat zelf markant genoeg weer een getuigenis vormde van richtingenstrijd binnen die verering aan het begin van de eeuw.

Natuurlijk heeft de fungerend president haar uitspraak niet alleen op grond van dit ene gegeven gebaseerd. De tekst overziend, moet de kritische lezer echter constateren dat toen eenmaal voor de doorslaggevendende betekenis van de 'unieke Rem-

brandt' was gekozen, de weegschaal waarop de argumenten pro en contra werden gestapeld, al gevaarlijk scheef hing. Voor de rechtspraak geldt niet anders dan wat Jan Emmens destijds in zijn baanbrekende werk *Rembrandt en de regels van de kunst* schreef: „Het lijkt mij dat een stijlbegrip (in casu een rechtsbeginsel [bvhh]) zijn betekenis verliest wanneer het op critieke momenten het veld moet ruimen voor de moderne geniecultus”. In dit geval heeft het elementaire beginsel uit artikel 1 lid b sub 1 van de monumentenwet moeten wijken voor de dweepzucht rond de persoon van een nationale held: het '*algemeen belang*' dat gemoeid heet te zijn met het behoud van die objecten, complexen en ensembles die '*wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde*' bescherming als rijksmonument genieten, legde het in dit kritieke kort geding af tegen de Rembrandtverering. Een uitspraak Hollywood waardig.

Bijzonder is ook de manier waarop de fungerend president afwijkt van de methode van haar collega's in Den Bosch (Van Abbemuseum Eindhoven) en Breda (Postkantoor Bergen op Zoom). Met name bij de uitspraak ter zake van de sloopvergunning met betrekking tot het Postkantoor is veel aandacht besteed aan de rol van het advies van de staatssecretaris bij sloopvergunningen. De vergunningverlenende instantie hoort volgens artikel 3:9 van de Algemene wet bestuursrecht (Awb) te verifiëren dat het onderzoek, waarop het advies steunt, op zorgvuldige wijze tot stand is gekomen. Terecht is bij de casus Bergen op Zoom gesteld, dat het advies van de staatssecretaris van zo'n elementaire betekenis is voor de vergunningverlening, dat dat in alle opzichten de toets der kritiek moet kunnen doorstaan en dus niet op verkeerde informatie gebaseerd mag zijn.

De fungerend president van de Rechtbank te Amsterdam ziet dat anders: onder verwijzing naar de Memorie van toelichting (MvT) bij de (Awb) stelt ze dat

een bestuursorgaan, naarmate een adviesorgaan meer ervaring heeft met het uitbrengen van adviezen over een bepaald type besluiten, meer [mag] afgaan op de expertise van het bestuursorgaan. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg is de vaste adviseur in deze van de Staatssecretaris en daarmee, gegeven de wettelijk verplichte advisering van de Staatssecretaris, tevens van het college (van B&W [bvhh]).

Het College van B&W van Amsterdam had daar dus in alle goedmoedigheid op af mogen gaan.

Hier wordt in het voorbijgaan vergeten dat dit niet langer het geval is op het moment dat er aanwijzingen zijn dat het uitgebrachte advies niet deugt. Het College van B&W kreeg hierover een duidelijk signaal door de andersluidende adviezen van de gemeentelijke welstands- en monumentencommissie (wettelijk verplicht) en van de Amsterdamse Raad voor de Monumentenzorg. De fungerend president beliefdde het echter de laatste als niet-relevant te kwalificeren en van de eerste op te merken dat die geen prioriteit heeft boven het advies van de Staatssecretaris. Daarmee werd niet alleen aan de geschetste signaalfunctie voorbijgegaan, maar bovendien toepasselijke jurisprudentie van haar collega uit Utrecht achteloos genegeerd.

De mooiste passage in dit verband betreft het argument van het Cuypersgenootschap dat de staatssecretaris zijn eigen deskundige op het gebied van interieurs – dr. Eloy Koldewij – buiten de advisering had gelaten:

Evenmin kan staande worden gehouden dat de Staatssecretaris zijn eigen deskundige

met betrekking tot historische interieurs heeft moeten consulteren. Een specialisatie als vorenbedoeld is geen vereiste voor de mate van deskundigheid. Niet is gebleken van omstandigheden (sic!) op grond waarvan gereede twijfel aan de deskundigheid van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg gerechtvaardigd is.

Wanneer hier geen sprake is van een spiraal van verval in logisch denken ...

Het Cuypersgenootschap had deze uitspraak op goede gronden kunnen aanvechten in hoger beroep bij de Raad van State, wanneer de fungerend president, zoals het genootschap ook had verzocht, meteen uitspraak had gedaan in de bodemprocedure. Hier nu wringt de schoen het meest, want ondanks het feit dat ter zitting uitdrukkelijk is gesteld dat geen nadere argumenten van de zijde van het genootschap zouden worden aangevoerd, stelt de President dat het tegendeel het geval is. Reden waarom ze alleen uitspraak heeft gedaan in het kader van de voorlopige voorziening, waartegen geen beroep openstaat.

Op deze wijze is het Cuypersgenootschap willens en wetens de mogelijkheid ontnomen om deze uiterst twijfelachtige uitspraak in hoger beroep te laten toetsen. *Sic erat in fatis.*

* Dit motto, ontleend aan Ovidius, betekent kortweg: 'Dit lag besloten in het lot' of vrij vertaald: 'Het heeft zo moeten zijn'. Als verzuchting was het populair bij polemische schrijvers als Victor de Stuers en Carel Vosmaer.

Bronnen

Uitspraak van de fungerend president van de rechtbank te Amsterdam, nummer AWB 9814657, GEMWT d.d. 13 juli 1998.

J.A. Emmens, *Rembrandt en de regels van de kunst*, Amsterdam 1979 (eerste druk 1966), p. 18.

Het Rembrandthuis en K.P.C. de Bazel

— Wim Denslagen

De rechtbank heeft in een kort geding bepaald dat het interieur van het Rembrandthuis, in 1911 door K.P.C. de Bazel ontworpen, mag worden verwijderd. Het museum zal direct met de reconstructie van het zeventiende-eeuwse interieur beginnen, zo meldde De Volkskrant op 16 juli 1998. De rechter volgt met deze uitspraak het oordeel van de gemeente Amsterdam en van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. De verliezer is het Cuypersgenootschap, dat bezwaar had aangetekend tegen het verlenen van de vergunning tot de sloop.

In een rechtsstaat behoort het recht zijn loop te hebben, maar het is niet verboden om het proces in huiselijke kring zachtjes over te doen en misschien heeft een nabeschouwing nog enig maatschappelijk nut. Er zijn nog andere redenen die mijn bemoeienis met deze zaak zouden kunnen rechtvaardigen, maar de belangrijkste is wel dat het genootschap mijn mening vroeg inzake de meer theoretische en ethische aspecten. Dat is niet gering, wat u daar vraagt, mijnheer de voorzitter. Niettemin wil ik aan uw verzoek voldoen, maar dan stel ik er prijs op direct te verklaren dat het niet mijn taak is, noch kan zijn om uitspraken te doen over de wijze waarop de rechtbank heeft gemeend de botsende belangen tegen elkaar te moeten afwegen. Een persoonlijke mening heb ik natuurlijk wel en die is dat de overheden, zowel die van de stad Amsterdam, als die van het Rijk, met de monumentenwet in de hand niet hadden moeten toestaan dat een compleet interieur uit 1911 weggebroken wordt. De inrichting werd speciaal ter ere van Rembrandts woonhuis ontworpen door een niet onbelangrijk architect, waarbij veel aandacht is

gegeven aan de manier waarop het een en ander moest worden vormgegeven. Mij dunkt dat hier een aanmerkelijk cultuurhistorisch belang in het geding is en dat de beoogde reconstructie van de zeventiende-eeuwse toestand van geringer belang is, althans in cultuurhistorisch opzicht, een aspect dat in een museum niet over het hoofd mag worden gezien. De minister van Cultuur, die verantwoordelijk is voor beide beleidsterreinen (de monumentenzorg en de kunstmusea), raakt in een lastig parket wanneer die twee met elkaar in conflict komen, zoals in het onderhavige geval. Maar met die belangenafweging heb ik niets te maken en ik houd me er dus liever buiten.

Ik kan me overigens wel voorstellen dat de voorstanders van de sloop niet erg onder de indruk zijn van de schoonheid van De Bazels inrichting. Zelfs de kunsthistorica Barbara Laan legt in haar goed gedocumenteerde artikel in *Amstelodamum* (nummer 3 van 1998) iets meer nadruk op de historische waarde dan op de artistieke kwaliteiten. Zij schrijft dat de waarde ervan vooral zo groot is, omdat „het een illustratief en mooi voorbeeld is van de restauratie-opvatting van een ‘modern’ architect ...” Het bijzondere is dat De Bazel met dit ontwerp positie koos in het destijds gevoerde debat over restaureren. Hij koos voor de partij van de modernisten die zich wilden afzetten tegen architecten die historische bouwstijlen namaakten, zoals Pierre Cuypers.

De Bazel koos, aldus Barbara Laan, voor een „combinatie van historische en eigentijdse oplossingen” en het resultaat is „een evocatie van een zeventiende-eeuws woonhuis en een modern museuminterieur

in een en hetzelfde gebouw”.

Het is de vraag in hoeverre deze evocatie zo anders is dan de manier waarop Pierre Cuypers in kasteel De Haar de zestiende-eeuwse toestand heeft willen oproepen. Ook De Haar „houdt het midden tussen de neogotische ‘fantasie’ van De Stuers en een reconstructie”, aldus Wies van Leeuwen op pagina 187 van zijn proefschrift (*De maakbaarheid van het verleden*). Het enige verschil is dat De Bazel voor de trap, de betimmeringen en de meubels geen historiserende vormen heeft gekozen. Ze moesten volgens De Bazel echter wel in harmonie zijn met de zeventiende-eeuwse stijl. En die harmonie heeft De Bazel volgens Barbara Laan zeker bereikt, want er is volgens haar een „verwantschap” tussen de zeventiende-eeuwse stijl en die van De Bazel. Je zou misschien mogen zeggen dat het interieur van De Bazel een soort architectonisch compromis is. Deze conclusie trekt Barbara Laan ook, want zij schrijft dat het interieur „het midden houdt tussen de geromantiseerde restauraties” van Pierre Cuypers en de opvatting van Jan Six die het interieur in ongewijzigde toestand wilde handhaven.

Na dit alles te hebben uitgelegd, trekt Barbara Laan de conclusie dat het hier om een voorbeeld gaat van de moderne visie op restaureren, zoals die kort daarna, in 1917, in de *Grondbeginselen* zou worden

verwoord. Vindt zij dan dat de visie van Jan Six niet modern was, of althans niet kan gelden als een belangrijk voorbeeld van de ontwikkeling van het denken over restaureren? Volgens moderne maatstaven is het beter zo weinig mogelijk te veranderen aan een monument van geschiedenis en kunst, omdat behouden voor vernieuwen gaat, om met Jan Kalf te spreken. Jan Six hing dus een beter standpunt aan dan Karel de Bazel, toen en nu. Waarom dan die ereplaats gegeven aan De Bazel? Omdat zijn werkwijze een vroeg voorbeeld is van wat de nieuwe generatie wilde, namelijk geen namaak in geval van noodzakelijke aanvullingen? Het is zeker een vroeg voorbeeld, maar waren de aanvullingen wel zo nodig? Maar afgezien van dit laatste, vraag ik mij af of dit ene feit, namelijk de afwijzing van namaak, niet te mager is om als hoofdargument te dienen in een proces. Bij mijn weten is dat wel gebeurd, wat natuurlijk niet in de schoenen van Barbara Laan kan worden geschoven. Misschien ligt de betekenis van het interieur meer op het gebied van de cultuurgeschiedenis: de aankleding van het woonhuis van de beroemdste schilder uit de Nederlandse geschiedenis in de periode waarin deze zo ongeveer heilig werd verklaard.

Het Rembrandthuis is een soort votiefkapel. Nogal bot om de reliekschrijn erin weg te breken, lijkt mij.

Het erfgoed niet spectaculairder voorstellen

— Koen Ottenheym

Gevraagd naar mijn mening over de voorgenomen ingreep in het interieur van het Rembrandthuis te Amsterdam, kan ik u het volgende meegeven.

Naar mijn oordeel is de voorgestelde verbeelding van het 17de-eeuwse interieur zorgvuldig en wetenschappelijk gere-

construeerd. Het zou alleszins denkbaar en toelaatbaar zijn deze virtuele historie daadwerkelijk op een of andere wijze te realiseren. Echter, het voorstel van het bestuur van het Rembrandthuis om deze museale reconstructie uit te voeren ten koste van de werkelijke historische en

kunsthistorische waarden van het huidige pand, lijkt mij onaanvaardbaar. Het kan toch immers niet zo zijn dat een modern historiserende interieurarchitectuur in een beschermd rijksmonument mag prevaleren boven een werkelijk historisch interieur-ensemble.

Wij moeten ervoor waken om het erfgoed van ons land, zoals dat door de loop der eeuwen tot ons is gekomen, spectaculairder te willen voorstellen dan het is, alleen om ons zelf en de toeristen te behagen. Het oorspronkelijke interieur van Rembrandt is al sinds eeuwen verdwenen. Wat ons rest is een buitengewoon fraai interieur van De Bazel uit het begin van de 20ste eeuw. Het is buitengewoon kortzichtig om deze werkelijke en ook werkelijk waardevolle interieurs te verwijderen voor een geheel nieuw gemaakte inrichting. De

verschillende objecten die daarin getoond zullen worden zijn weliswaar grotendeels 17de-eeuws, maar de eigenlijke interieurarchitectuur, zoals de betimmering, schoorsteenmantels etc. zal geheel nieuw 'naar oud model' worden vervaardigd. Voor alle duidelijkheid, het gaat dus niet om een keuze tussen de 17de eeuw en De Bazel, maar tussen De Bazel en een nieuw historiserend interieur uit 1998. Wie echte 17de-eeuwse interieurs in Amsterdam wil zien zal hoe dan ook naar het Museum van Onze Lieve Heer op Solder moeten gaan of naar de Cromhouthuizen aan de Herengracht moeten gaan (Bijbel Museum) of andere, minder spectaculaire maar wel authentieke woonhuizen.

Ik ben dan ook van mening dat het huidige interieur van De Bazel behouden moet blijven.

Excursie 8 mei 1999 naar Donsbrüggen, Moyland en Kevelaer

— Wies van Leeuwen

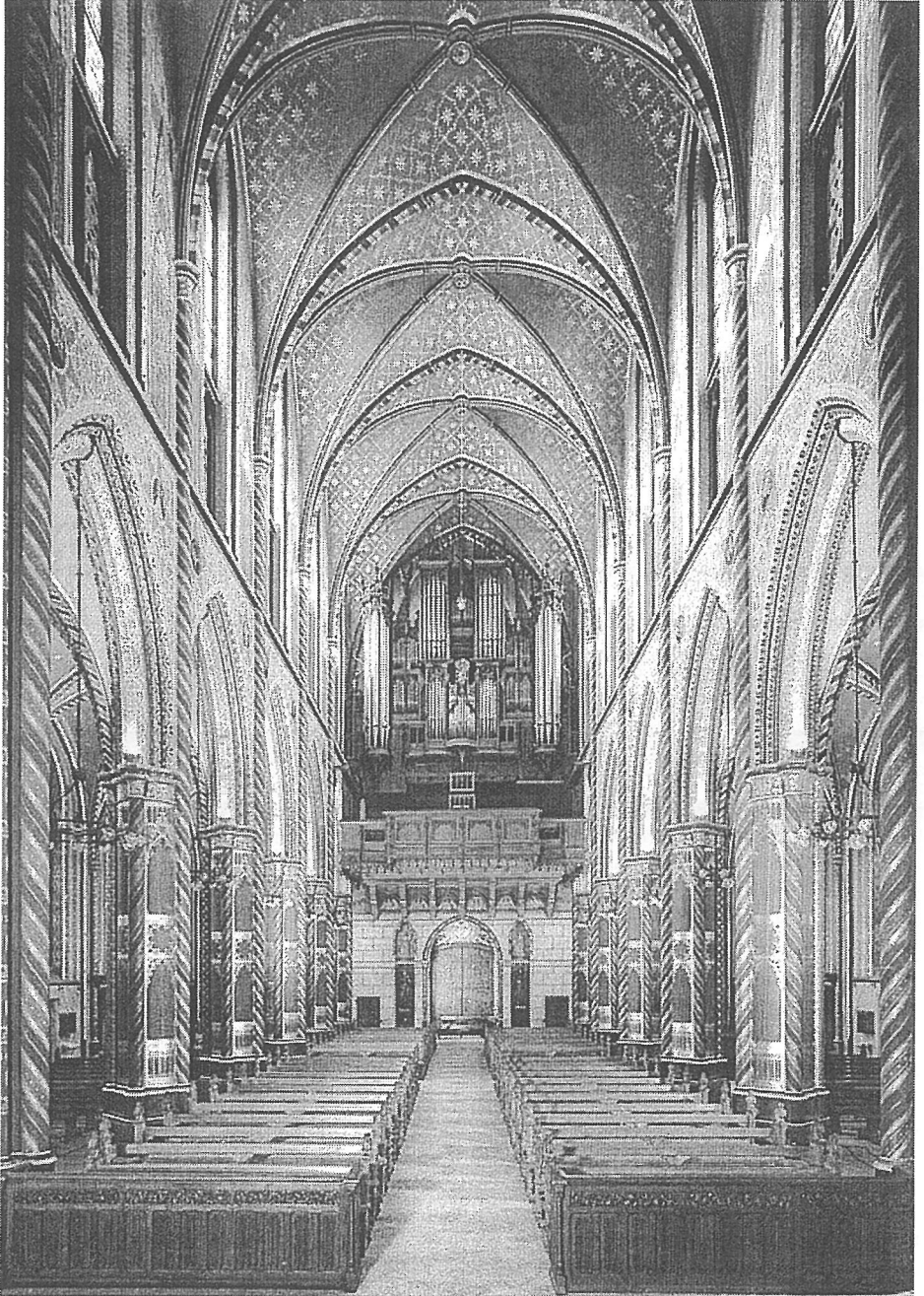
Op een mooie ochtend vertrok een welgevulde dubbeldekker vanaf station Nijmegen naar het grensgebied met Duitsland. Het idee voor de excursie kwam van Bernadette van Hellenberg Hubar en haar echtgenoot Ruud van Hövell tot Westerflie. Jan Dekkers zorgde voor een gesmeerd lopende organisatie. Het geheel stond in het teken van het afscheid van Bernadette na 15 jaar secretariaat van het genootschap.

De eerste pleisterplaats was het neogotische kerkje van *Donsbrüggen* ten westen van Kleef. Een hoofdzakelijk in baksteen opgetrokken werk uit 1854 van de Keulse Dombaumeister Ernst Friedrich Zwirner (Jakobswalde 1802–Keulen 1861). Uitwendig voldeed het mooi gelegen kruiskerkje met westtoren geheel aan de voor dorpskerken gebruikelijke canon. Eenvoudige en sobere hoofdvormen, spaarzaam

gebruik van natuursteen voor afdekkingen en lijsten, hooggotische vormen in toren en raamtraceringen. Het interieur van het in 1961 uitgebreide gebouwtje verraadde echter een bouwmeester van enig niveau door de uitzonderlijke oplossing die in het schip werd gekozen. Hier werden de kruisribgewelven gedragen door ronde kolommen, die vrijstaand voor de schipmuren de gedachte oproepen aan de dubbelschaligheid van de vroeggotiek. Tegelijk duidt Zwirner hier met eenvoudige maar geraffineerde middelen een driebeukig kerkship aan.

Ruud van Hövell verklaarde hier in een meeslepende kanselrede de ontstaansgeschiedenis van het door zijn familie gestichte gebouw als verzoening voor leven en nalatenschap van zijn voorvader Anacharsis Cloots (1755–1794).

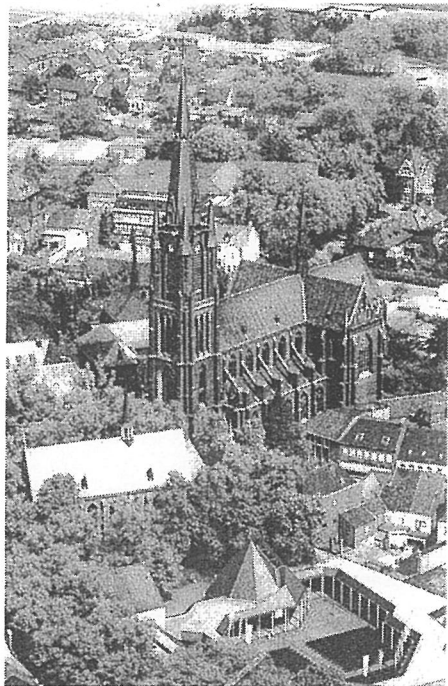
Vervolgens bereikten we rond het mid-

daguur *kasteel Moyland*, geheel gerestaureerd als huisvesting van het gelijknamige museum, met de verzameling Hans en Franz Joseph van der Grinten. Hier volgde een verzorgde lunch en de ledenvergadering, waarbij afscheid werd genomen van Bernadette, die een welverdiende rede met loftuigen niet kon en mocht ontgaan. Vooral het met steun van haar man opbouwen van een wetenschappelijke en juridisch gefundeerde manier van actievoeren heeft overal tot respect voor haar en het genootschap geleid. Een gouden kruisje uit de 19de eeuw mag haar daar nog lang aan herinneren.

Vervolgens bezichtigden we het uit de 14de en 15de eeuw daterende kasteel. Het huis heeft een neogotisch uiterlijk, sinds het in 1854-1861 onder de familie Van Steengracht door Zwirner werd ommetseld en inwendig verbouwd. Sinds 1945 was het een bouwval, die in de jaren 1987-1995 werd gereconstrueerd, op de torenspits van de donjon na. De neogotische vormen van het kasteel en een deel van de voorburcht werden getrouw teruggebracht, inclusief balustrades, ajourtraceringen en de gedetailleerde raamindelingen. Inwendig zijn alleen de hoofdvormen van een deel der kelders en zalen herkenbaar in de wel erg witte museuminrichting. In de kapel en de kelders zijn nog oude onderdelen zichtbaar. Voor wie, zoals ondergetekende, het kasteel nog als bouwval heeft gekend, was de reconstructie echter een openbaring, die vanuit restauratie-ethische uitgangspunten wel tot discussie kan leiden. Conservator en lid van het genootschap Ron Manheim leidde ons op persoonlijke wijze rond en schuwde daarbij de discussie niet.

De excursie werd vervolgens voortgezet in *Kevelaer* in de toch wel romantische atmosfeer van dit bij Nederlanders overbekende bedevaartoord. Een curieuze menigeling van devotie, horeca en commercie

De Mariabasiliek van Kevelaer, ontworpen door Vincenz Statz en gebouwd tussen 1858-1864 met later toegevoegde toren. Op de voorgrond onder meer de Kaarsenkapel.

Hiernaast: het schip van de Mariabasiliek is overdadig gepolychromeerd. De beschildering is van 1988-1991 en in tegenstelling tot die in het koor en transepten door Stummel niet figuratief. Het indrukwekkende orgel is gebouwd door Seifert in 1907 en telt nu 128 stemmen met ruim 10.000 pijpen. (foto's uit brochure *Basiliek Kevelaer*, Verlag Schnell & Steiner GMBH Regensburg)

karacteriseert de omgeving van de de uit het midden van de 17de eeuw daterende genadekapel en de kaarsenkapel. De neogotische Basiliek (1858-1864, toren enkele decennia later) van de eveneens in Keulen en het Rijnland werkzame Vincenz Statz (Keulen 1819-1898) domineert

het silhouet van het plaatsje, dat vele neogotische kunstwerkplaatsen herbergde, onder meer het atelier Friedrich Stummel (1850-1919). Stummel beschilderde niet alleen de genadekapel, maar ook de kaarsenkapel en de basiliek. De rijkdom van de laatste kerk, een uitwendig tamelijk sobere baksteenbouw, is zelfs voor de doorgewinterde neogotiekiefhebber een openbaring. Opvallend zijn niet alleen de altaren, het enorme orgelfront, maar ook de kleurige schilderijen afgewisseld

met de geborduurde patronen in goud. Een deel van de polychromie was na oorlogsschade in gestileerde vormen hersteld, maar onlangs in de oorspronkelijke neogotische vormen opnieuw aangebracht. De werking van het geheel is hierdoor sterk vergroot.

Nadat ieder op eigen gelegenheid nog wat had rondgekeken aanvaardde het gezelschap de terugreis per bus, de familie Van Hövell met een welverdiend pilsje op een terras achterlatend.

Verslag jaarvergadering 8 mei 1998 in Schloß Moyland

— Jan Dekkers

Verslag van de jaarvergadering van het Cuypersgenootschap, gehouden op 8 mei 1998 in Schloß Moyland (D)

Aanwezig: Bestuur: Wies van Leeuwen (voorzitter), mevr. Bernadette van Hellenberg Hubar (secretaris), Jan Dekkers, Guido Hoogewoud en Rens Swart (penningmeester), alsmede ca. 60 leden

1 Opening

De heer Ron Manheim heet het Cuypersgenootschap welkom in Schloß Moyland. De voorzitter opent de vergadering en verontschuldigt de bestuursleden Hugo Landheer en Willem Jan Pantus, die vandaag helaas niet aanwezig kunnen zijn.

2 Vaststelling verslag algemene ledenvergadering 12 december 1997 te Amsterdam

Het verslag wordt ongewijzigd vastgesteld.

3 Vaststelling verslag algemene ledenvergadering 28 november 1998 te Sappemeer

Inhoudelijk: Punt 10 (Projecten in het kader van de Prins Bernhardfonds Monumentenprijs) wordt als volgt aangevuld:

„Mevr. Paulien Hengeveld doet de suggestie om een gedeelte van het geld te reserveren voor een fonds, waaruit de waardenstellingen van bedreigde gebouwen kunnen worden betaald.” Met inachtneming van het bovenstaande wordt het verslag vastgesteld.

Naar aanleiding van: Er is geen actie ondernomen naar aanleiding van de suggestie uit de vergadering om de NS een bijdrage te vragen ten behoeve van het aan het station te Groningen gewijde nummer van *De Sluitsteen*. Wellicht zou men dit alsnog kunnen doen. De financiering van *De Sluitsteen* blijft een punt van zorg. De redactie tracht overigens steeds sponsors te werven passend bij het thema.

4 Financieel verslag over 1998 / benoeming leden kascommissie

De opmerkingen van boekhoudtechnische aard over het financieel overzicht 1997, gemaakt tijdens de algemene ledenvergadering te Sappemeer, zijn inmiddels verwerkt. Het gecorrigeerde verslag is gepubliceerd in het *Cuypersbulletin* 1998-4. Vervolgens geeft de heer Rens Swart een korte toelichting op de jaarrekening

1998. Dankzij de contributieverhoging is de financiële toestand van het genootschap gezond. Het bestuur heeft met de redactie van De Sluitsteen voorwaarden afgesproken waaronder het jaarboek tot en met 2000 in de huidige vorm kan worden uitgegeven. De Sluitsteen 1999 zal uit het projectdeel van de Prins Bernhardfonds Monumentenprijs worden betaald (tot een maximum van f 14.000,-). Het voor 1999 begrote bedrag ad f 11.500,- kan worden gebruikt om De Sluitsteen van 1998, 2000 en wellicht ook van 2001 mede te financieren. Het Prins Bernhardfonds heeft van het vrij te besteden deel van Monumentenprijs f 4.000,- uitgekeerd voor de aanschaf van een scanner, opmaak- en beeldbewerkingsprogrammatuur. Van het vrij besteedbare deel ad f 25.000,- resteert nog ± f 17.000,-. Het ledenbestand is - rekening houdend met de wanbetalers - langzaam dalende. De penningmeester hoopt echter dit jaar weer aan 500 (betalende) leden te komen. De kascommissie spreekt zijn complimenten uit voor de wijze waarop de penningmeester zich van zijn taak gekweten heeft. Vervolgens verleent de vergadering de penningmeester decharge. Als leden van de nieuwe kascommissie worden benoemd: mevr. Hengeveld te Zelhem en de heer Wennink te Bussum.

5 Voorgenomen wijzigingen bestuurs-samenstelling

Mevr. Bernadette van Hellenberg Hubar treedt af als lid van het bestuur. Zij is niet herkiesbaar. De vergadering besluit de heren René Vosseveld en Leo Dubbelaar bij acclamatie te benoemen als lid van het bestuur.

6 Stand van zaken acties

De voorzitter doet mededeling over de stand van zaken met betrekking tot de volgende zaken.

- ◇ *Amsterdam - Rijksmuseum* Wegens een verschil van inzicht met de nieuwe directeur is de architect opgestapt.
- ◇ *Vlodrop - Sankt Ludwig* Het Cuypersgenootschap en vele andere belanghebbenden hebben bezwaar aangetekend tegen de herziening van het bestemmingsplan; de herziening van het bestemmingsplan is geschorst. Er is sprake van een patstelling.
- ◇ *Nijmegen - Hessenberg* Er is bij de Raad van State beroep aangetekend tegen de wijziging van het bestemmingsplan en de sloopvergunning voor het R.K. Weeshuis. Een en ander wordt een langdurige kwestie.
- ◇ *Eindhoven - Van Abbemuseum* Het nieuwbouwplan komt veel duurder uit dan gedacht, maar dit is niet te wijten aan het Cuypersgenootschap.
- ◇ *Cuypersrede* Het ligt in de bedoeling in het najaar een Cuypersrede te organiseren met als thema: het verbouwingsc.q. restauratieplan voor het Centraal Station te Amsterdam.

7 Restauratiesymposium 1999 met KADOC en RdMz

Op 3 en 4 september 1999 organiseert het Cuypersgenootschap te Enschede, in samenwerking met het KADOC te Leuven, de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap afdeling Monumenten en Landschappen en de Nederlandse Rijksdienst voor de Monumentenzorg, het tweede restauratiesymposium, gewijd aan de monumentenzorg en restauratiepraktijk in de negentiende en twintigste eeuw. De leden ontvangen hiervoor met het volgende Cuypersbulletin een uitnodiging. De hoogte van de financiële bijdrage van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg vormt momenteel nog onderwerp van discussie. (Deze aangelegenheid is inmiddels

tot tevredenheid afgehandeld.)

8 Voortgang projecten in het kader van de Prins Bernhardfondsprijs

De voorzitter informeert de vergadering over de voortgang van de twee belangrijkste projecten: de CD-ROM met betrekking tot de kerken en het *Groene Boekje voor de Actievoerder*.

De heer Thomas von der Dunk doet de suggestie om de Prins Bernhardfonds Monumentenprijs mede te bestemmen voor een Cuypersmonografie. De voorzitter antwoordt dat eerder besloten is om hiervoor geen geld beschikbaar te stellen, want een dergelijk werk moet sowieso mogelijk zijn in overleg met het Nederlands Architectuurinstituut. De gedachten gaan uit naar een Cuypers tentoonstelling en oevrecatalogus in 2002. Van het betreffende initiatief is echter niets meer vernomen.

9 Afscheid van mevr. Bernadette van Hellenberg Hubar

De voorzitter stelt dat het gebruikelijk is dat er bij gelegenheid van een afscheid een *laudatio* wordt uitgesproken. Bernadette van Hellenberg Hubar heeft echter uitdrukkelijk aangegeven, dat zij hierop geen prijs stelt. In plaats daarvan haalt de voorzitter daarom liever herinneringen op aan hun eerste ontmoeting in 1982. De *laudatio* is te vinden in het juryrapport bij gelegenheid van de toekenning van de Prins Bernhardfonds Monumentenprijs. Dit rapport prijst de combinatie van actie en kennis, gepaard aan doortastendheid en vasthoudendheid. Een taaiheid, die respect afdwingt. Hij schetst het enthousiasme waarmee zij hem informeerde over zaken die gewonnen waren of de toekenning van de Monumentenprijs. Hij dankt haar namens het Cuypersgenootschap voor alles wat zij gedaan heeft en onderstreept deze woorden met een passend cadeau

namens het genootschap: een negentiende-eeuws gouden kruisje. De voorzitter wil in zijn dankwoord ook nadrukkelijk haar echtgenoot Ruud van Hövell betrekken, die het genootschap op de achtergrond steeds met raad en daad ter zijde heeft gestaan en overhandigt hem een boek over het ridderschapsideaal in het Engeland van de 19e eeuw *Return to Camelot*.

Namens de Kring Amsterdam spreekt mevr. Jenny Bierenbroodspot enige woorden recht uit het hart. Zij schetst hoe zij Van Hellenberg Hubar heeft leren kennen via de Bond Heemschut, hoe die ontmoeting erin heeft geresulteerd dat zij voorzitter is geworden van de Kring Amsterdam van het genootschap en hoe zij door het monumentenwerk ten slotte kunstgeschiedenis is gaan studeren. Zij herinnert aan de gezamenlijke acties, waarvan het Rembrandthuis de laatste was. Namens de Kring Amsterdam biedt zij de scheidende secretaris het boek aan *Amsterdam het beschouwen waard*.

In haar dankwoord wijst mevr. Bernadette van Hellenberg Hubar erop dat de kracht van het Cuypersgenootschap gelegen is in de onderlinge synergie; vandaar dat een *laudatio* voor een der leden niet op zijn plaats is. Zij schetst, hoe de boosheid van haar en haar echtgenoot over de 'restauratie' van de St.-Servaas resulteerde in de oprichting van een heuse vereniging, hoe zij Wies van Leeuwen als voorzitter heeft benaderd en hoe zij tezamen met Jos Koldewey en erelid prof. Singelenberg als een Gideonsbende in monumentenland aan de slag zijn gegaan. Deze vereniging, aanvankelijk bejegend als de „risee van de monumentenzorg”, is uitgegroeid tot een alom gerespecteerde instelling. Zij dankt daarom iedereen die met haar de uitdaging is aangegaan.

10 Rondvraag en sluiting

Mevr. Wennink vraagt actie te ondernemen tegen de herbestemming van de St.-Vituskerk te Bussum tot appartementen. Dit plan gaat ten koste van de monumentale waarde van dit godshuis. De gebrandschilderde ramen in deze kerk zijn voor Bussum van grote cultuurhistorische waarde en moeten gespaard blijven. Mevr.

Wennink heeft tevergeefs geprotesteerd bij de bisschop van Haarlem. Uit de vergadering komt de vraag naar voren wat gezien de jarenlange leegstand en verloedering de gevolgen zijn als het Cuypersgenootschap bezwaar zou aantekenen tegen het verbouwingsplan. Besloten wordt evenwel de plannen kritisch te volgen.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de voorzitter de vergadering.

Financieel jaarverslag over 1998

— Rens Swart

Tijdens deze algemene ledenvergadering wordt financieel verslag gedaan over het boekjaar 1998, dat volgens de statuten samenvalt met het kalenderjaar. Daarmee wordt voor het eerst niet aan het einde van het op het boekjaar volgende jaar – als niemand zich dat meer herinneren kan – verslag gedaan, zoals op de ledenvergadering van 28 november 1998 werd besloten op voorstel van de penningmeester.

Toelichting bij de jaarrekening 1998

Met name door de contributieverhoging per 1 januari 1998 van *f* 35 naar *f* 45 per jaar, laat de vereniging dit jaar een gezonde financiële toestand zien. Behalve die van De Sluitsteen, die hierna wordt toegelicht, zijn er geen posten die reden tot zorg vormen. Met de hieronder toegelichte constructie voor De Sluitsteen is het exploitatieresultaat over 1998 *f* 2018,79.

Omdat de Prins Bernhardfonds Monumentenprijs, die we in 1997 ontvingen, niet bedoeld is en ook niet verder door ons gebruikt zal worden voor de exploitatie, zijn de in dat kader ontvangen gelden als passiva op de balans geplaatst. Zij worden dus bij de bepaling van het eigen vermogen buiten beschouwing gelaten.

Het eigen vermogen is door het ex-

plaatieresultaat gestegen tot *f* 4983,31. Dat is weliswaar meer dan begin 1997, toen in feite bij nul begonnen werd, maar het is voor een vereniging met een balanstotaal van *f* 46.700 nog steeds te klein. Daarom zal ook in 1999 behoedzaam worden begroot.

De Sluitsteen

Zit het met de andere posten wel snor, *De Sluitsteen* blijft financieel een zorgkind. De Sluitsteen 1998 heeft maar liefst *f* 18.164,43 gekost. Tot dit jaar stond er op de begroting *f* 8000; met ingang van 1999 maakt de contributieverhoging het mogelijk *f* 11.500 te begroten. Ondanks een offerte van *f* 16.007 bleek de gedrukte Sluitsteen uiteindelijk flink duurder, vooral door extra te digitaliseren foto's en extra pagina's.

Omdat *De Sluitsteen* ertoe heeft bijgedragen dat we de Monumentenprijs hebben ontvangen, hebben bestuur en redactie voorwaarden afgesproken waaronder het blad tot en met 2000 in de huidige vorm kan worden uitgegeven. Deze uitgaven zullen als volgt worden gefinancierd:

◊ De Sluitsteen 1999 zal geheel uit projectgeld van de Monumentenprijs worden gefinancierd, althans tot een maximum

van f 14.000.

- ◇ De daardoor vrijkomende f 11.500 van de begroting van 1999 zal worden gebruikt om de Sluitsteen van 1998, 2000 en wellicht deels 2001 mede te financieren, omdat de begrotingen van die jaren zoals bekend geen ruimte laten om de Sluitsteen volledig te financieren.
- De Sluitsteen van 1998 van f 18.164,43 wordt als volgt gefinancierd.
- ◇ f 11.500 komt uit de begroting, plus f 500 uit het batig saldo;
 - ◇ De extra advertentie-inkomsten van f 1500 (bovenop de begrote f 1500 voor De Sluitsteen en f 1500 voor het *Cuypersbulletin*) komen ten goede aan De Sluitsteen;
 - ◇ De resterende overschrijding van f 4664,43 komt ten laste van het budget van De Sluitsteen op de gewone begroting van 1999.

Bestedingen Prins Bernhardfonds Monumentenprijs

In 1998 is voor het eerst de f 75.000 aan projecten te besteden prijzengeld aangesproken. Het Bernhardfonds heeft f 4000 uitbetaald voor de aanschaf van een scanner, opmaakprogrammatuur en beeldbewerkingsprogrammatuur, vooral ten bate van het Cuypersbulletin, maar ook voor de het verschijnen vouwblad. Van dit bedrag is in 1998 f 3079,10 werkelijk besteed.

Van het vrij besteedbare deel van f 25.000, dat in 1997 werd uitgekeerd, resteerde aan het einde van 1998 nog f 16.985,56.

Begroting 1999

De begroting voor 1999 gaat uit van dezelfde opbrengsten als de begroting voor 1998 vermeldde. Aan de kostenkant kunnen enige posten worden verlaagd. Voor het in september met andere organisaties te organiseren restauratiesymposium

in Enschede wordt een hoger bedrag vrijgemaakt. De wijze van financieren van *De Sluitsteen* is hierboven besproken en in de begroting van 1999 terug te vinden.

Leden en mutaties

Aantal leden begin 1998	478
Adreswijzigingen	20
Nieuwe leden	19
Opzeggingen	20
Wanbetalers geroeyeerd (1997 niet bet.)	9
Herinneringen halverwege 1998	80
Eind 1998 nog niet betaald over 1998	21
Aantal leden eind 1998	468

Het ledental neemt langzaam af. Het lijkt gewenst dat leden en actievoerders het lidmaatschap van het genootschap sterker onder de aandacht brengen. In 1999 zal hiervoor een *vouwblad* worden vervaardigd, dat aan alle leden wordt verzonden en ook op andere manier wordt verspreid. Het aantal trage betalers is groot, tot verdriet van de penningmeester, vooral vanwege het extra werk dat zij veroorzaken. De geroeyeerde wanbetalers zijn soms echte onverbetterlijke wanbetalers maar vaker mensen die geen adreswijziging doorgeven. Met het oog daarop vermeld ik zowel op de envelop van *De Sluitsteen* als van het *Cuypersbulletin* een afzender, maar dat is niet altijd afdoende.

Op de volgende pagina's vindt u het exploitatieoverzicht over 1998, de balans per 1 januari 1998 en die per 31 december 1998 en de begroting voor 1999.

Exploitatieoverzicht 1 januari 1998-31 december 1998

Opbrengsten	begroot	rekening	Kosten	begroot	rekening
Contributies	20250,-	20305,-	Productie Cuypersbulletin en convocaten	2800,-	2840,30
Giften	2000,-	2323,50	Verpakk/verzending Cuypb.	1200,-	1277,95
Advertenties en sponsors	3000,-	4400,-	Sluitsteen 1998 f 18164,43		
Bijdragen excursies	3000,-	1495,-	uit begroting 1998	11500,-	13500,-
Bijdragen symposia	0,-	0,-	uit begroting 1999		
Vergoedingen	300,-	350,-	f 4664,43 (zie balans)		
Verkoop	200,-	74,50	Verpakk/verzending Sluitst.	1300,-	1450,83
Rente	500,-	625,02	Excursies	3000,-	1936,96
Overig	0,-	0,-	Symposia	1000,-	422,35
			Juridische kosten	1500,-	840,-
			Reiskosten	1400,-	1272,-
			Verblijfkosten	300,-	159,50
			Telefoon	1000,-	1215,37
			Porti (excl. periodieken)	700,-	280,36
			Secretariaatskosten	1500,-	1213,37
			Contributies en bijdragen	150,-	175,-
			Kosten betalingsverkeer	290,-	50,-
			Rente	10,-	60,-
Pr.Bernhardfonds Monum.prijs:			Pr.Bernhardfonds Mon.prijs:		
benut projectdeel		3079,10	uitgegeven projectdeel		3079,10
van reserve vrij deel		1830,95	uitgegeven vrij deel		1830,95
			Overige kosten / onvoorzien	1600,-	860,25
			Exploitatieresultaat	0,-	2018,79
Totaal	29250,-	34483,07	Totaal	29250,-	34483,07

Balans per 1 januari 1998

Activa		Passiva	
Tegoed girorekening	1498,40	Eigen vermogen	2964,52
Tegoed sterrekening	33054,66	Pr.Bernhardfondsprijs vrije deel	18816,51
Openstaande advertentiefacturen	2500,-	Vooruitbetaalde contributies	720,-
Achterstallige contributies	735,-	In 1998 nog te betalen voor 1997:	
		Productie Cuypersbull. 1997-4	509,85
		Verzending Cuypersbull. 1997-4	240,24
		Productie De Sluitsteen 1997	14183,49
		Kosten excursie Amsterdam dec.	353,45
	37788,06		37788,06

Balans per 31 december 1998

Activa

Tegoed girorekening	4488,32
Tegoed sterrekening	32105,31
Openstaande advertentiefacturen	4400,—
Achterstallige contributies 1998	1035,—
Financ. Sluitsteen 1998 uit begr. '99	4664,43
	<hr/>
	46693,06

Passiva

Eigen vermogen	4983,31
Pr.Bernhardfonds prijs vrije deel	16985,56
Pr.Bernhardfonds prijs onbenut proj.	920,90
Vooruitbetaalde contributies 1999	315,—
Nog te betalen in 1999 voor 1998:	
Productie Cuypersbull. 1998-4	548,25
Verzending Cuypersbull. 1998-4	244,03
Productie De Sluitsteen 1998	18102,15
Verzending De Sluitsteen 1998	1444,08
Kosten excursie Groningen nov.'98	973,94
Nog te vergoeden onkosten 1998	2175,84
	<hr/>
	46693,06

Begroting Cuypersgenootschap 1999

Opbrengsten

	begroot
Contributies	20250,—
Giften	2000,—
Advertenties en sponsors	3000,—
Pr.Bernhardfonds Monumentenprijs: benut projectdeel t.b.v. Sluitsteen	14000,—
Bijdragen excursies	3000,—
Bijdragen symposia	0,—
Vergoedingen organisatie symposium	1000,—
Vergoedingen	300,—
Verkoop	200,—

Rente	500,—
Overig	0,—
	<hr/>
Totaal	44250,—

Kosten

	begroot
Productie Cuypersbulletin en convocaten	2800,—
Verpakking/verzending Cuypbull.	1200,—
Productie De Sluitsteen financiering tekort 1998 financiering tekorten 2000 en 2001 t.o.v. begrote f 11.500	6836,—
uit Prins Bernhardfonds prijs: productie Sluitsteen 1999	14000,—
Verpakking/verzending Sluitsteen	1300,—
Excursies	3000,—
Bijdrage symposium Enschede	2750,—
Organisatiekosten symposium	800,—
Juridische kosten	1200,—
Reiskosten	1200,—
Verblijfkosten	300,—
Telefoon	800,—
Porti (excl. periodieken)	400,—
Secretariaatskosten	1400,—
Contributies en bijdragen	175,—
Kosten betalingsverkeer	70,—
Rente	10,—
Overige kosten en onvoorzien	600,—
Batig saldo	745,—
	<hr/>
Totaal	44250,—

Kerknieuws

— Leo Dubbelaar

Hieronder volgt een opgave van de kerken die in 1998 en 1999 zijn afgebroken, van de kerken die bedreigd worden en van de kerken waar verbouwingen en restauraties plaatsvinden, voor zover mij bekend. Dit artikel kan als actualisatie worden gezien van het artikel met berichten over afgebroken respectievelijk gesloten kerken in *Cuypersbulletin* 1997-4, waarin ook een lijst werd gepubliceerd met kerkrestauraties en -verbouwingen.

Afgebroken kerken in 1998 en 1999

Harlingen, Doopsgezinde Vermaning (1858)

Hengelo-Zuid, H. Pius X (1957-1958, B.J. & H.M. Koldewey)

Dronten, H. Ludgerus (1963-1964, Joh. Sluymmer)

Amsterdam-Zuid, H. Joannes de Doper (1962-1963, Lau Peters)

Wassenaar, Geref. Zijllaankerk (1937-1938, B.T. Boeyinga)

Rotterdam-IJsselmonde, H. Kruisverheffing (1965-1967, J.G. de Groot)

Sluis (Zeeuws-Vlaanderen), Herv. kerk (1950, J. Roodenburgh)

Eindhoven-Woensel, H. Judas Thaddeus (1960-1961, H.M. Koldewey)

Oss, Don Boscokerk (1952-1954, J.A. de Reus)

Bedreigde kerken

Kranenburg-Vorden, H. Antonius v. Padua (1856-1866, P.J.H. Cuypers) gesloten in 1998; alleen nog gelegenheden diensten; definitieve bestemming moet nog worden gezocht

Zevenaar, Mariakerk (1959-1960, P.H.A. & J. Starmans) sluiting medio 2000

Arnhem-Broek, H. Paulus (1950-1951, A.J.M. Vosman) als sporthal inmiddels gesloten en wegbestemd

Nijmegen-Heseveld, OLV. ten Hemelopneming (1960-1962 Benning & L. de Bruyn) wordt in 1999 gesloten en daarna gesloopt

Veenendaal-Renswoude, H. Willibrordus (1934-1935, N. Andriessen) gesloten in 1971

Hilversum, H. Clemens Maria Hofbauer (1913-1914, J. van Gils) gesloten in 1996

Amsterdam-Zuid, H. Agnes (1920-1921/1931-1932, Jan Stuyt) sluiting medio 1999

Amsterdam-Zuid, H. Thomas v. Aquino (1925-1926, Jac. Duncker) sluiting medio 1999; wellicht inbouw appartementen

Amsterdam-de Baarsjes, OLV. v. Altijdd. Bijstand 'Chassékerk' (1925-1926, K.P. Tholens) sluiting 1999

Amsterdam-Bos en Lommer, H. Joseph (1951-1952, G.H. Holt & K.P. Tholens) gesloten in 1990

Den Helder, OLV. Onbevlekt Ontvangen (1875-1876, Th. Asseler) gesloten in 1990

IJmuiden, H. Petrus (1958-1960, J.A. Lelieveldt) vervangen door nieuw kerkje met behoud priesterkoor gepland in 1999

Haarlem, HH. Elisabeth & Barbara (1906-1907, A. Bruning) gesloten in 1995

Ruigoord, H. Gertrudis (1894, C. Dessing) dorp wordt wegbestemd t.b.v. aanleg haven

Rotterdam-Hillegersberg, Christus Koning (1929-1930, H.P.J. de Vries) voorbereiding vervanging nieuwbouw

- Schiedam-Nieuwland, H. Joannes de Doper (1963-1965, J.A. Lelieveldt) wordt eind 1999 gesloopt
- Vlaardingen, H. Joannes de Doper (1963-1964 J. v.d. Laan) wordt gesloten en vervangen door nieuwe kerk in medio 2000
- Yerseke, H. Anna (1894-1895, P.J. van Genk) advies KASKI tot sluiting
- Hoofdplaat, H. Eligius (1860, P. Soffers) advies KASKI tot sluiting
- Groede, H. Bavo (1863, P. Soffers) advies KASKI tot sluiting
- Eede (Zeeuws-Vlaanderen), H. Maria Hemelvaart (1950-1951, J. & W. Oomen) advies KASKI tot sluiting
- Biervliet, H. Maagd Maria Onbevlekt Ontvangen (1858, P. Soffers) advies KASKI tot sluiting
- Terneuzen, Triniteitskerk (1961-1963, A. Siebers & W. van Dael) advies KASKI tot sluiting
- Zuiddorpe (Zeeuws-Vl.), H. Maria Hemelvaart (1886, P. van Genk) advies KASKI tot sluiting
- Nieuw-Namen (Zeeuws-Vlaanderen), H. Joseph (1860/1898/1912/1923, P. Soffers/J. Vermeulen) advies KASKI tot sluiting
- Graauw (Zeeuws-Vl.), H. Maria Hemelvaart (1854-1855, P. Soffers) advies KASKI tot sluiting
- Vogelwaarde-Boschkapelle, HH. Petrus en Paulus (1875-1876, P. Soffers) advies KASKI tot sluiting
- Terhole (Zeeuws-Vlaanderen), H. Gerardus Majella (1921, J. van Groenendael) advies KASKI tot sluiting
- Ossensisse (Zeeuws-Vlaanderen), H. Willibrordus (1914-1915, W. te Riele) gesloten in 1998
- Woensdrecht, H. Joseph (1947) wordt t.z.t. gesloten
- Bergen op Zoom-Nieuw Borgvliet, H. Antonius Abt (1951, J. de Lint) wordt t.z.t. gesloten
- Breda, H. Anna (1904-1905, Jos. Cuypers & Jan Stuyt) rijksmonument; gesloten in 1996
- Breda, H. Hart (1899-1900/1929-1931, P. v. Genk) gesloten in 1986
- Breda-Boeimeer, HH. Petrus en Paulus (1956-1958, v.d. Sluys & v.d. Bosch) wordt t.z.t. gesloten
- Breda, Fatimakerk (1948-1949/1960-1961, A. Siebers & W. v. Dael) gesloten in 1998
- Oosterhout, H. Antonius v. Padua (1907-1908, P.J.H. Cuypers & J. Oomen) wordt t.z.t. gesloten
- Oosterhout, OLV. Rozenkrans (1953, B.P.J. Oomen) wordt t.z.t. gesloten
- Made-Stuivezand, H. Blasius (1929-1930, gebrs. Oomen) wordt t.z.t. gesloten
- Dongen, H. Joseph (1906-1907/1955-1956, J. v. Groenendael/C. Schellekens) wordt t.z.t. gesloten
- Dongen, H. Paulus (1966-1967, N. v.d. Laan) wordt t.z.t. gesloten
- Waalwijk-Baardwijk, H. Clemens (1896-1897 J. van Groenendael) rijksmonument; wordt t.z.t. gesloten
- Waalwijk-Besoyen, OLV. Onbevlekt Ontvangen, (Dom. P. Bellot) gem. monument; wordt t.z.t. gesloten
- Tilburg-Hasselt, OLV. v.d. Rozenkrans (1897-1898 A.G. de Beer) gesloten in 1998
- Tilburg-Loven, H. Willibrordus (1921-1922/1937-1938 C. van Hoof) in 1999 wegbestemd t.b.v. bouw appartementen met kerkje
- Tilburg-Armhoefse Akkers, Allerheiligst Sacrament (1932-1933 M. van Beek) wordt t.z.t. gesloten
- Tilburg-Groenewoud, H. Pius X (1955-1956, J. Hurks) vervanging door kleiner kerkje met behoud priesterkoor gepland in 1999

- Tilburg-Koningshoeven, OLV. v. Lourdes (1963-1965, J.C.A. Schijvens) gesloten in 1998
's-Hertogenbosch-De Vliert, H. Sacrament (1935-1936/1949-1951 J. v.d. Valk) wordt medio 1999? gesloten
- Rosmalen-De Maliskamp, H. Bernadette Soubirous (1934-1935 J. v.d. Valk) wordt t.z.t. gesloten
- Vught, OLV. Middelaes (1933-1934 A.J. Kropholler) wordt t.z.t. gesloten
- Boxtel, Maria Regina (1959-1960 J. Strik) wordt t.z.t. gesloten
- Veghel, H. Hart van Jezus (1961-1962 P.B.A. Tooten & J. v. Ginderen) gesloten medio 2000)
- Eindhoven-Woensel, H. Vincentius a Paulo (1963-1964, J. de Jong) gesloten in 1998
- Eindhoven-Stratum, Don Bosco (1953-1954 C.H. de Bever) wordt t.z.t. gesloten
- Nueneen, St. Andries (1962-1963 J. de Jong) wordt t.z.t. gesloten
- Geldrop-Braakhuizen, H. Joseph (1931-1932 C. van Moorsel & B. Koldewey) MSP-pand; wordt t.z.t. gesloten
- Helmond, H. Leonardus van Vechel (1939-1940, H.C. v.d. Leur & C. Roffelsen) gesloten in 1998
- Helmond, H. Anna (J. Bijnen) gesloten in 1996
- Sittard-Stadbroek, H. Jozef (1952-1954, J.H.A. Huysmans) gesloten in 1998
- Heerlen-Molenberg, H. Pius X (1960-1962, Th. Boosten) gesloten in 1992
- Heerlen-Musschemig, Paterskerk (HH. Martelaren v. Gorcum) (1910-1911, Jos. Seelen) gesloten in 1995
- Maastricht-Wyckerpoort, H. Familie (1959-1961, Th. Boosten) gesloten in 1997
- Maastricht-Akerpoort, H. Joh. Bosco (1958, H.J.A. Koene) wordt t.z.t. gesloten
- Maastricht-Caberg, H. Christoffel (1960-1961 B. Salemans) wordt medio 2000 gesloten en vervangen door kleinere kerk

Kerkrestauraties en -verbouwingen momenteel in uitvoering

(voor zover mij bekend)

- Groningen, H. Joseph (1886-1887 P.J.H. Cuypers) Interieurrestauratie waarbij podium priesterkoor weer op oude niveau wordt teruggebracht
- Kloosterburen, H. Willibrordus (1868-1869 P. Cuypers) Algehele kerkrestauratie
- Sappemeer, H. Willibrordus (1871-1873 P. Cuypers) Vervolg algeh. kerkrest. (beg. 1984)
- Veenhuizen, H. Hieronymus (1891-1893 W. Metzelaar) Algehele kerkrest. (planning 1999)
- Heeten, OLV-kerk (1891-1892 A. Tepe) Rest. toren en interieur (gereed 1998)
- Arnhem, St. Martinus (1874-1876 A. Tepe) Algeh. kerkrest. (gereed in okt. 1998)
- Arnhem, OLV. Onbevl. Ontv. (1910-1911 W. Welsing) Bouw appartem. in kerk (plann. 1999)
- Wilnis-Mijdrecht, St. Jan (1875-1876) Vervolg algeh. kerkrest. (begonnen 1985)
- Utrecht, H. Willibrordus (1876-1877 A. Tepe) Restauratie interieur (begonnen in 1994)
- Utrecht, H. Hart 'Oudwijk' (1927-1929 J. Duynstee) Verbouwing tot appartem. (beg. aug.'97)
- Jutphaas, H. Nicolaas (1874-1875 A. Tepe) Rest. interieur (gereed nov. 1998)
- Hilversum, H. Joseph (1935-1936 N. Andriessen) Verbouwing tot 31 appartementen
- Amsterdam, H. Nicolaas (1884-1886 A.C. Bleys) Algehele kerkrest. (gereed april 1999)
- Amsterdam, De Duif (1857 Th. Molkenboer) Algehele restauratie (planning 1999)
- Purmerend, Koepelkerk (1851-1853 W.A. Scholten) Algehele kerkrest. (gereed okt. 1999)
- Haarlem, H. Hartkerk (1901-1902 P. Bekkers) Verb. tot 60 studentenflats (ger. sept.98)
- Rijpwetering, OLV-kerk (1858-1860 Th. Molkenboer) Algehele kerkrest. (gereed eind 1999)

- Oegstgeest, H. Willibrord (1901 J. Cuypers & J. Stuyt) Opknappbeurt toren (gereed 1998)
- Zoeterwoude-Rijndijk, Meerburgkerk (1895 J. Tonnaer) Algehele kerkrest. (begonnen medio '97)
- Scheveningen, Antonius Abt (1927 J. & P. Cuypers) Algehele kerkrest. (begonnen sept. '97)
- Reeuwijk, HH. Petrus & Paulus (1889-1890 E. Margry) Algehele kerkrest. (gereed feb. 1999)
- Woerden, H. Bonaventura (1890-1892 N. Molenaar) Restauratie interieur (gereed mei 1999)
- Schiedam, Basiliek (1880-1881 E.J. Margry) Algehele kerkrest. (begonnen 1994)
- Tilburg-Veldhoven, H. Theresia (1929-1930 H.W. Valk) Inbouw appartementen (ger. medio 1999)
- Sint Oedenrode, H. Martinus (1912-1915 W. v. Aalst) Restauratie interieur met herplaatsing
hoofdaltaar uit vm. Rozenkranskerk Tilburg-Hasselt (gereed 1998)
- Bergeyk-Loo, H. Petrus (1863/1896 Weber/Franssen) Algehele kerkrest. (gereed aug. 1998)
- Oisterwijk, H. Petrus (1894-1897 P.J.H. Cuypers) Herbouw afgebrande spits (start 1999)
- Den Bosch, St. Cathrien (1916-1917 J. Stuyt) Restauratie interieur (ger. medio 1999)
- Alem, H. Hubertus (1873-1875 A. van Veggel) Algehele restauratie waarbij de
verdwenen toren is gereconstrueerd (gereed mei 1998)
- Oss, Visserskerk (1924-1926 Ed. Cuypers) Restauratie & verbouw. (ger. apr. 1998)
- Nijmegen, H. Joseph (1908-1909 B.J. Claase) Restauratie afgerond in 1998
- Nijmegen, Maria Geboorte (1901/1924 J. Kayser) Algehele kerkrest. (begonnen in 1997)
- Nijmegen-Neerbosch, H. Antonius (1880 P. Cuypers) Algehele kerkrest. (gereed eind 1999)
- Beuningen, H. Cornelius (1900-1901 C. Franssen) Algehele kerkrest. (afgerond in 2001)
- Drunten, HH. Ewalden (1875-1877 P. Cuypers) Wacht op subsidie.; int. ged. in steigers
- Geleen, H. Augustinus (1933-1934 J. & P. Cuypers) Algehele kerkrestauratie
- Ransdaal, H. Theresia (1932-1935 F. Peutz) Opknappbeurt (uitvoering 1998)

Een Cuyperskerk in Noordwest-Brabant

De St.-Gummaruskerk te Steenbergen

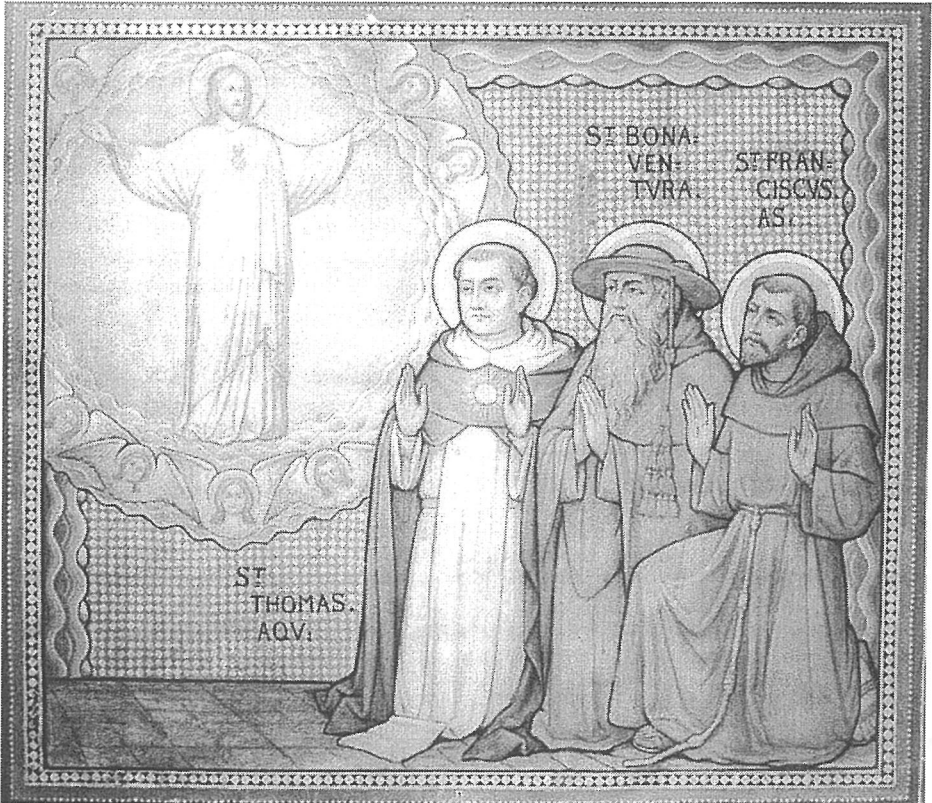
— Hans Hazenbroek

(Noot van de redactie: Hans Hazenbroek is portretschilder en heeft op grond van zijn kennis van materialen en schildertechnieken in de afgelopen jaren een bijdrage geleverd aan het herstel van het interieur van de St.-Gummaruskerk. Enthousiast geworden door de intensieve confrontatie met het historische materiaal, heeft hij geprobeerd anderen te enthousiasmeren door een bundel te maken met pentekeningen en beschrijvingen van details in de kerk. Hij is sinds kort lid van de Monumentencommissie van de gemeente Steenbergen.)

In Steenbergen, dat in 1272 stadsrechten verwierf, staat sinds 1902 een 'kolos', de St.-Gummaruskerk, ontworpen door P.J.H. Cuypers en gewijzigd gebouwd door Jos Cuypers en Jan Stuyt. In de wijde omgeving door zijn 80 meter hoge toren te zien als oriëntatiepunt, ooit schipperskerk genoemd door de schippers op het Krammer. Steenbergen is gelegen in de

'Kleihoek' van Noord-Brabant, dat in de loop der eeuwen door bedijking gewonnen is op het zeewater. Steenbergen was ooit gelegen aan het open water met een haven, als handelsstad vergelijkbaar met Den Briel.

De 'Gummarus' is een driebeukige kruiskerk met een transept dat door kappen is verbreed, waardoor een centra-

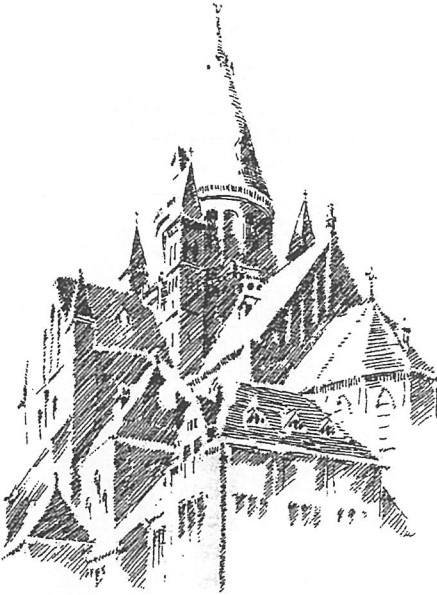
Eén van de zes grote schilderijen op doek in het koor, voorstellende drie knielende heiligen voor het visioen van het Heilig Hart.

liserende werking wordt versterkt. De plattegrond is trouwens een vierkant maar minus de absis is er sprake van een lang kruis. Op de kruising staat een op zeer zware vierkante zuilen rustende koepel, waarboven een enorme toren, geflankeerd door vierkante hoektorentjes.

Omdat het gebouw gedeeltelijk op de gedempte haven rust, werd kort na de bouw al duidelijk dat de 1100 heipalen een ongelijke draagkracht hadden, waardoor scheuren ontstonden; de toren woog 500.000 kilo. In 1926 is om verdergaande scheurvorming te stoppen aan de noord-

zijde de Lourdeskapel gebouwd en aan de zuidelijke zijde het toegangsportaal vergroot, beide als steunbeer fungerend.

Toen in 1944 de toren door de Duitsers werd opgeblazen, zullen de scheuren zeker groter geworden zijn. Alle daken werden verwoest, benevens alle glas-in-loodramen en het kerkorgel. Van tevoren mochten de kerkbanken en de beelden in veiligheid worden gebracht. Omdat het interieur natuurlijk een tijdlang aan weer en wind is blootgesteld, hebben de fresco's en de zuilen boogbeschildering zeker geleden. Als men foto's bekijkt van de verwoeste kerk,

De St.-Gummaruskerk te Steenberg, getekend door Hans Hazenbroek.

is het ongelooflijk dat die weer is opgebouwd en het interieur is hersteld.

Sinds enkele jaren is de restauratie in gang gezet met als eerste fase de daken, de leien, het loodwerk, de gootbekleding en de regenpijpen.

Het interieur

Het interieur is opgetrokken uit gele baksteen, in schoon metselwerk, de wandvlakken gepleisterd; boven de scheibogen over beide zijwanden een gemetseld schijntriforium, met invulling van pleisterwerk. Het geheel doet sober aan, vooral omdat de indrukwekkende ruimte niet weelderig is versierd, zoals in verscheidene andere Cuyperskerken. Het versierende element in het kerkship is te vinden in het metselwerk door de gemeeleerde baksteen in de

netgewelven en de afwisselende tinten van de gewelfribben, de geprofileerde hoeken aan de vierkante zuilen en de profiellijsten onder de vensters. Het metselwerk naast de vensters (in driedeling) is verspringend in het pleisterwerk en bij de zuilhoeken is dat het geval met iets donkerder bakstenen.

Natuurlijk bevindt zich in het kerkship een aantal beelden, waaronder enkele heel fraaie, in de 18e eeuw gesneden uit hout. De meeste beelden, soms gepolychromeerd, komen waarschijnlijk uit werkplaatsen in Roermond. Mijn zoektocht naar originele tekeningen leverde slechts twee ontwerpen op van de hand van Pierre Cuypers, namelijk die van de gesmede kaarsenstandaard voor de St.-Antoniuskapel, die ik vond in de Cuypersarchieven van het NAI in Rotterdam en die van het (inmiddels verdwenen) communiehek, dat nog te vinden was in het gemeentemuseum in Roermond. De conservatrice daar, mevr. Annemieke Broeke, was zo vriendelijk mij een stapel gegevens te sturen.

De kruiswegstaties zijn uitgevoerd in reliëf, met spaarzame kleurtoevoeging, met daaronder in goud de tekst op geglaazuurde tegels. Het geheel rust op een in turkoois getegelde lambrisering.

Veel 'beeldend' schoon bevindt zich in het koor. Dat is redelijk voorzien van allerlei neogotische schildertechnieken; sjablooneerwerk, geschilderde art-decomotieven op het metselwerk, de bakstenen en metselvoegen volgend, fresco's op de gigantische triomfboog. Zes grote schilderijen zouden een navolging zijn van die in de Vondelkerk, maar daar is helaas niets van terug te vinden.

In dit gedeelte van de kerk is nog veel te zien van de hand van Pierre Cuypers, maar het geheel toont duidelijk de voorstelling van zoon Jos om een eigen weg te gaan. Neef Pierre tekent voor de

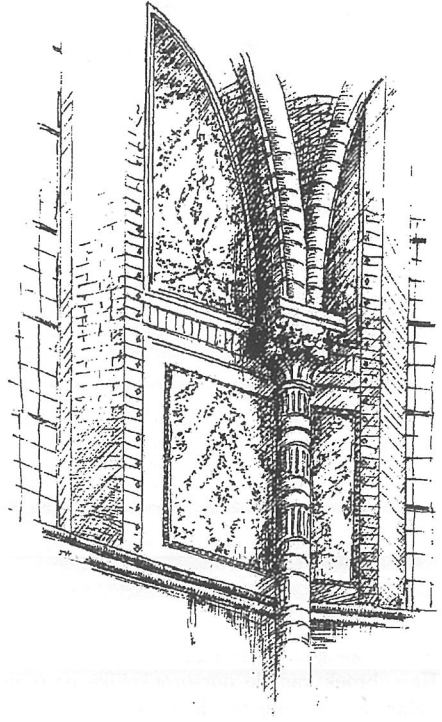
oplevering van de herbouwde kerk in 1950. Een hele Cuypersdynastie dus, want oom Henri maakte in 1875 onder andere de schilderijen in de St.-Christoffelkerk te Roermond.

Staande voor het hoogaltaar, met vier retabelen uit hout gesneden, afkomstig uit de werkplaats Cuypers en Co. te Roermond, ziet men de glinsterende stukken gekleurd glas, fungerend als edelstenen, kunstig verwerkt in de overhuiving van het tabernakel en in de buitenste retabels. Dan schieten mij enige uitspraken te binnen van P.J.H. Cuypers, ontleend aan Wies van Leeuwen's *Maakbaarheid van het verleden*. „De gloed van goud, kleur en edelstenen” en „religieuze kunst en wel in dezelfde stijl als het kerkgebouw”. Wanneer je daar het interieur bij denkt van bijvoorbeeld de romaanse kerk in Poitiers, heeft het credo van de veelzijdig begaafde Cuypers veel inhoudelijk verklaarbaars.

Kleine restauratie van het interieur

Het begin van een drietal restauraties was een beschadiging aan de triomfboog. Door lekkages was het stucwerk plaatselijk uitgebokkeld en de schildering rondom deze plek aangetast door uitbloeding van kalk. Dit is opgevuld en geëgaliseerd, waarna het ontbrekende patroon weer ingeschilderd kon worden. De materialen voor de ondergrond waren Weense kalk met zilverzand en gips, waarop een caseïneverf thuishoorde, destijds veel gebruikt. Soms werd acrylverf onontbeerlijk, dat zich trouwens tot nu toe uitstekend heeft gehouden. Door deze betrekkelijk kleine restauratie was mijn interesse voor deze kerk gewekt, maar vooral voor Pierre Cuypers.

De tweede handeling was een ‘uit de hand gelopen schoonmaakbeurt’ van de zes schilderijen in het koor. Deze bleken in een haastklus, kort na 1945, door gebrek aan de juiste grondstoffen, gebrekkig her-

Hoog in het koor zijn, ter weerszijden van colonnet, kapiteel en gewelfribben, rondom panelen in twee tinten turquoise gesjabloneerd in een fijn bladmotief, omlijst met goudkleurige banden en geometrische figuurtjes op de gele bakstenen langs de boogramen. (tekening Hans Hazenbroek)

steld te zijn. Na schoonmaken, het plakken van de gaten en retoucheren, zijn ze vernist met U.V.L.S. in een satijn-uitvoering. Deze betrekkelijk jonge vernissoort is heel zuiver en helder ademend en beschermend tegen lichtinvloeden. Zonder hulp van een aantal leden van het Gregoriaans koor, waardoor mankracht zowel als steigermateriaal voldoende aanwezig waren, zou dit werk niet hebben kunnen plaatsvinden.

Nieuw aangebrachte schildering door Hans Hazenbroek van de oorspronkelijke patroonheilige St.-Jacobus de Meerdere

Derde restauratie: St.-Antoniuskapel

De twee grote doeken met vier taferelen uit het leven van de H. Antonius van Padua hadden gaten en oppervlakteschade, die goed hersteld kon worden. De houten ramen en het linnen waren nog in goede staat.

Een bijzonder karwei bestond uit het opnieuw schilderen van vier fresco-panelen die vrijwel verdwenen waren, maar bekoorlijke pendants vormden naast de schilderijen. De indertijd toegepaste technieken

met 'spons-stempels' kon weer in ere hersteld worden. De Heilige zelf was voorzien van een houten achterpaneel, waarvoor de achterliggende zuil weggepakt was. Dat is weer teruggebracht tot de oorspronkelijke situatie, waardoor de belovende fresco's weer zichtbaar werden. De fraaie kaarsenstandaard in deze kapel is naar een origineel ontwerp van Pierre Cuypers uitgevoerd, dat ik gevonden heb in het Cuypersarchief van het NAI.

De Altaarlamp

Een geheel nieuw decoratiewerk in deze kerk verdient vermelding. Boven het altaar was als verlichting een metalen ring met spanningrail aangebracht. De diameter is vier meter witgeverfd met tien lichtkelken, een vreemd contrast met de omgeving.

Deze ring werd ommanteld met een houten koker van 9x9 centimeter in het vierkant die weer onderverdeeld werd in kubusjes van 9 centimeter. Ze is geschilderd in aangepaste tinten en belegd met bladgoudmotieven die aansluiten bij de oorspronkelijke geometrische schilderijen. Het aantal lichtkelken is daarbij vermeerderd tot veertien. Het resultaat is heel sfeervol en bewerkstelligt een grotere eenheid.

Jacobus de Meerdere

In de schuilkerktijd is de oorspronkelijke beschermheilige van de kerk Jacobus de Meerdere tot patroon van de stad Steenbergem verklaard, terwijl Gummarus kerkbeschermheilige werd. Sinds kort is van Jacobus M weer een schilderij in de kerk aanwezig met als onderschrift: 'St. Jacobus M. patronus Steenbergensis' met het wapen van Steenbergem.

Prachtige biografie van een belangrijk man

Joris Helleputte, architect en politicus

— Hugo Landheer

De naam van Joris Helleputte is in Nederland nauwelijks bekend. Diegenen onder u die wel eens in Leuven zijn geweest of daar in 1997 de tentoonstelling rond het thema 'De ingenieuze neogotiek, techniek en kunst' hebben bezocht, zullen zijn naam misschien zijn tegengekomen, maar bij een oppervlakkige kennismaking blijft het veelal. De uitgebreide biografie die vorig jaar als nummer 1 in de Artes reeks van het KADOC is verschenen, introduceert Helleputte (1852-1925) als architect en politicus. Deel 1 bevat een chronologisch overzicht van zijn zeer werkzame leven, dat van verschillende zijden wordt belicht. Deel 2 bevat de oeuvrecatalogus.

Eerst iets over de uitvoering en de ondertitel van het boek. De twee delen zijn gebonden en worden geleverd in een mooi kartonnen kft. Wat betreft de ondertitel kan worden opgemerkt dat Helleputte weliswaar een aanzienlijk, en volgens zijn biografen zelfs imposant, oeuvre als architect heeft opgebouwd, maar dat al vrij vroeg in zijn loopbaan zijn aandacht werd getrokken door andere interesses. Daarom moet de ondertitel 'architect en politicus' worden opgevat als een sequentiële. Hij was eerst bouwkundige en manifesteerde zich na 1893 bijna uitsluitend als politicus. Het is onmogelijk in het kader van deze recensie volledig recht te doen aan de inhoud van het prachtige en zeer informatieve boek. Door middel van korte kadertjes, illustraties en bijschriften naast de tekst krijgt de lezer een bijzonder rijk beeld van Helleputte en zijn tijd. Deze biografie laat zich dan ook nauwelijks van voor naar achteren lezen. Ondanks de chronologische opbouw van de inhoud, maakt de veelheid

van informatie het juist aantrekkelijk om dit boek in eerste instantie door te bladeren. Pas dan ontstaat bij de lezer langzaam een beeld van de mens Joris Helleputte.

Deze biografie ontleent zijn grote waarde onder andere aan het feit dat hij een collectief project is geworden. De persoon van Helleputte was al sinds de jaren '50 onderwerp van studie, maar nooit eerder op een zo systematische en veelomvattende manier. Onder leiding van Jan de Maeyer en Leen van Molle, beiden van het KADOC, werd het project in 1998 afgerond. De biografie is ook de bekroning van een ander project dat in 1987 begon met een reeks interdisciplinaire studiedagen en dat in 1997 werd afgerond met de tentoonstelling 'De ingenieuze neogotiek; techniek en kunst' die, net als het boek, onder andere werd gesteund door ABB Verzekeringen, de stad Leuven, het Davidsfonds en de KU Leuven.

Een verzuilde loopbaan

Nu dan enige aandacht voor het levensverhaal van deze 'homo universalis'. Op het eerste gezicht is dat samen te vatten in enkele woorden: bakkerszoon kan goed leren, wordt architect, trekt door zijn activiteiten in de katholieke studentenbeweging de aandacht van vooraanstaande katholieken, trouwt een mooie en rijke vrouw en is in staat een loopbaan op te bouwen die uitmondt in een ministerschap. In verschillende functies is hij in staat om het welzijn van katholieke geloofsgenoten te bevorderen. Bij zijn dood wordt hij algemeen bewonderd. Zoals wij zullen zien is dat een te eenvoudige weergave van de feiten, maar daarover straks meer.

Laten we toch een poging tot samen-

vatting doen. De biografie is opgebouwd uit vijf delen. De eerste periode beslaat de periode van zijn jeugd en loopt tot 1873, het jaar waarin hij afstudeert. Joris Helleputte werd op 31 augustus 1852 in Gent geboren als zesde en laatste kind in het gezin van de bakker Petrus Helleputte en zijn echtgenote Florentina Detemmerman. Vader en moeder dreven een goedlopende zaak op een voortreffelijke locatie. Net als zijn broertjes en zusjes, hielp de jonge Joris al vroeg in de zaak. Na de lagere school bezocht hij het Gentse Koninklijke Atheneum. Geen katholieke middelbare school dus. Dat wordt verklaard uit het feit dat de spanningen tussen katholieken en liberalen in de jaren zestig van de vorige eeuw nog niet waren uitgegroeid tot een niveau waarin verzuiling een automatisch gegeven was. Gent was rond 1860 uitgegroeid tot een centrum van industrie en telde een enorm aantal fabrieken. De stad had de ambitie te wedijveren met Brussel en Parijs als centrum van moderniteit. Er werd veel gebroken en gebouwd. Daardoor bestond een grote behoefte aan ingenieurs en de jonge Joris schreef zich in oktober 1868, op de leeftijd van veertien jaar, in bij de Speciale School voor Burgerlijke Bouwkunde van de Gentse Universiteit. In kringen van de *petite bourgeoisie* lag een dergelijke stap voor de hand, terwijl men in aristocratische milieus neerkeek op het werk van de ingenieurs. Volgens Helleputte's herinneringen kregen de studenten onderricht in de technische vakken met harde hand, zelfs met militaire discipline. Studenten in zijn richting, burgerlijke bouwkunde, waren bijna automatisch voorbestemd voor een loopbaan bij het ministerie van Openbare Werken en kregen in de laatste twee jaren van hun studie zelfs een toelage. Direct na zijn afstuderen in 1873 kwam de jonge Helleputte als onderingenieur in dienst bij de Belgische Spoorwegen.

Als student had hij zich, onder invloed van de zich aanscherpende strijd tussen de verschillende maatschappelijke stromingen, aangesloten bij de Leibnizkring en door de levendige discussies in dat studentengenootschap ontpopte hij weldra zich als radicaal katholiek. Al snel werd hij de leider van de Cercle Catholique en in 1872 werd mede op zijn initiatief het blad *L'Étudiant catholique* opgericht. Daarmee is de link gelegd naar het ultramontanisme en naar namen die ons bekender in de oren klinken. Helleputte kwam in contact met de Sint Lucasneogothiek en raakte onder invloed van de grote promotor Jean-Baptiste Bethune. De jonge Joris raakte zeer onder de indruk van de maatschappelijke visie van Bethune, bezocht Engeland en de directe confrontatie met de uitwassen van het industriële kapitalisme overtuigden hem van de noodzaak een andere, harmonieuzere maatschappij te scheppen. Als overtuigd katholiek accepteerde hij de gevolgen van die keuze. Ultramontanisme en neogotiek waren middelen om en dergelijke maatschappij te verwezenlijken. Zijn politieke affiniteit was vanaf dat moment duidelijk. Hij werd een overtuigd aanhanger van het corporatisme.

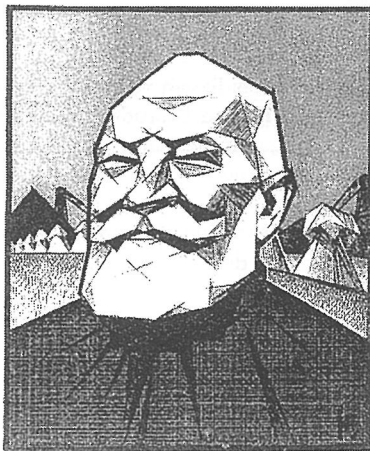
Zoals in ieder leven overlappen de perioden van de biografen. Dat geldt ook voor het leven van Helleputte, want de *tweede periode* (1873-1911) overlapt de *derde periode* (1875-1907) grotendeels.

Tijdens de periode 1873-1911 was Helleputte werkzaam als architect maar besteedde een deel van zijn tijd, ongeveer een dag per week, als hoogleraar aan de universiteit van Leuven. Voor Helleputte vormden architectuurpraktijk en hoogleraarschap een geheel; zijn biografen karakteriseren zijn aanpak als een voorbeeld van ingenieuze neogotiek, waarin techniek en kunst op creatieve manier samengaan. Over zijn oeuvre als architect wordt bij de

behandeling van deel 2 nader ingegaan.

Opvallend is dat de deeltijd-hoogleraar over zijn leeropdracht *Algemene beginselen van de bouwkunst* niet veel op schrift heeft gezet. De inhoud van een aantal van zijn lezingen over architectuur wordt in de biografie omschreven als „ideologisch geladen, vulgariserende lezingen ter verdediging van het katholieke, neogotische gedachtengoed”. Zowel in zijn theorie als praktijk heeft Helleputte exclusief gekozen voor de gotiek, in haar neogotische variant of interpretatie. Anders dan bij Viollet-le-Duc kon bij hem geen sprake zijn van een eclectische benadering. „De religieus-ideologische voorkeur voor de Middeleeuwen beperkte de keuze onherroepelijk tot de middeleeuwse gotische bouwkunst”. Hij had daarvoor ook een rationeel argument, zoals in 1886 bleek in een lezing: de gotische bouwstijl was voor de eigentijdse architectuur de meest economische. In het programma van de universiteit werden vanaf 1890 geleidelijk nieuwe onderwerpen in gevoerd, als elektriciteit en zijn toepassingen en metaalkunde. Toen hij in mei 1907 minister werd, gaf hij zijn hoogleraarschap op. Daarmee kruist de periode van zijn leven als architect en deeltijd-hoogleraar die van de politicus, die vanaf zijn verkiezing tot afgevaardigde van het district Maaseik in 1889 steeds nadrukkelijker zijn aandacht opeiste.

De omstandigheden van die verkiezing zijn te interessant om geheel over te slaan. Zoals eerder vermeld, was Helleputte sinds zijn studententijd radicaal katholiek. In maart 1875 werd hij binnengehaald als lid van de ‘geheime ultramontaanse’ confrérie de Saint-Michel, een gezelschap dat nooit meer dan zestig leden heeft geteld, maar waarvan de leden wel allemaal invloedrijk waren. De broederschap stelde zich ten doel een herstel te bereiken van een christelijke samenleving door het bekampen van

HELLEPUTTE

Prent bij een scherp portret in *Pallietier*, 1924

de liberale maatschappij-opvatting.

Toen in juni 1889 de zittende vertegenwoordiger van het Limburgse arrondissement Maaseik overleed, moest een tussentijdse verkiezing uitmaken wie hem zou opvolgen. De kandidatuur van Helleputte moet worden gezien als poging van zijn ultramontaanse vrienden en de clericale overheid om een dam op te werpen tegen de opkomst van het socialisme in en om de industriestad Luik. Het socialisme kan nog niet zo'n groot gevaar zijn geweest, want Helleputte werd met 56% van de stemmen gekozen.

Helleputte wordt omschreven als een politicus zonder achterban. Dat hij zich desondanks kon handhaven kan op het conto worden geschreven van het prestige dat hij genoot als oprichter van de Boerenbond en de Belgische Volksbond.

Het is ondoenlijk en waarschijnlijk ook niet nuttig om heel zijn omvangrijke werk als katholiek politicus hier verder te volgen. Vanaf 1907 tot 1918 was hij lid van verschillende kabinetten. Als minister van Spoorwegen, Post en Telegrafie,

minister van Openbare werken, van Landbouw. Tijdens de Eerste Wereldoorlog trog hij voorbereidingen voor de Wederopbouw van België en bestudeerde intensief het werk en de ideeën van de International Garden Cities and Town Planning Association. In februari 1915 vond in Londen een conferentie plaats over het onderwerp van de aanpak van de herbouw van Belgische steden na WO I.

Deel 2: Oeuvrecatalogus

Na de aandacht voor het leven van deze architect/politicus uiteraard ook enige aandacht voor zijn werk als architect. De oeuvrelijst is samengesteld op basis van gegevens uit het archief van de Leuvense hoogleraar, kunsthistoricus en restauratiespecialist Raymond Lemaire. De lijst in deel 2 telt in totaal 88 projecten die alfabetisch zijn gerangschikt; van Anderlecht tot Zottegem; overigens wordt in deel 1 vermeldt dat het oeuvre bijna 100 dossiers telt, waarvan dus 88 zijn opgenomen. Opvallend is het grote aantal projecten dat Helleputte realiseerde in Leuven. Elk project wordt behandeld aan de hand van bestektekeningen en/of foto's waarvan vele in kleur. Daarnaast worden alle projecten in twee fasen belicht; een bouwgeschiedenis gaat vooraf aan een beschrijving. Het doorbladeren van deel 2 is even informatief als dat van de biografie, want duidelijk wordt dat Helleputte niet alleen scheppend werk heeft gedaan, maar ook nogal wat restauraties heeft uitgevoerd. Bovendien staat er op diverse plekken nog het een en ander. In de biografie wordt zijn oeuvre omschreven als een voorbeeld van de ingenieuze neogotiek. Het vertoont een grote typologische verscheidenheid.

Omdat het ondoenlijk is alle projecten te behandelen, doe ik hier een greep uit de projecten. In de inleiding wordt gesteld dat zijn oeuvre zeer gevarieerd is; het loopt

uiteen van grote werken als de bouw van een anatomisch amfitheater voor de universiteit van Leuven tot restauraties, van eenvoudige stadswoningen tot landhuizen, van kapellen tot kerken. Een aanzienlijk deel van zijn werk bestond uit de begeleiding van 'herstellingen' en soms nam hij ook de 'uitmonstering' voor zijn rekening. Als overtuigd katholiek en ultramontaan kreeg hij veel van zijn opdrachten uit de kringen waarin hij verkeerde. Helleputte gebruikte, hoe kan het anders, voornamelijk een neogotische vormtaal, die hij zowel op grond van zijn ideologische als vanuit zijn architectonische achtergrond, als de enig mogelijke zag.

Bij mijn greep uit het oeuvre kwam ik terecht bij het Justus Lipsius college in Leuven, bij velen van u bekend vanwege de bijeenkomsten die er in recente jaren door het KADOC werden georganiseerd. Prettig is de kolom met daarin een korte opsomming van de meest relevante gegevens over het werk. Adres, opdracht, ontwerp, realisatie, huidige toestand en bibliografie. Bij ieder project worden, voor zover mogelijk, tekeningen getoond, oude en recente (kleuren)foto's zodat tekst en beeld een goede indruk geven van het geheel.

Bij het Justus Lipsius college ging het om een ingrijpende verbouwing van een oud klooster, maar in het archief Lemaire zijn geen tekeningen van Helleputte zelf bewaard. Voordat toestemming werd gegeven, was er nogal wat gekissebis over de maatvoering (in totaal duurde dat vier jaar) maar in 1882 kon de bouw beginnen. Een aardige bijkomstigheid is dat het project cruciaal wordt genoemd voor het werk van Helleputte omdat hij niet met een aannemer werkte maar de voorkeur gaf aan verschillende kleine Leuvense ateliers. Er ontstond kennelijk een prettige sfeer op de bouwplaats. „De saamhorigheid tussen de verschillende ambachtslui en het succes

waarmee het werk werd gerealiseerd," deden Helleputte de wens uit dat „hunnen broederlijke vereniging door de omstandigheden toevallig ontstaan, zou blijven voortduren gelijk de gilden der Middeleeuwen". Die wens werd ook min of meer bewaarheid want uit de groep die aan het Justus Lipsius college werkte, ontstond, op initiatief van Helleputte, in 1885 het Gilde van Ambachten en Neringen. Het zal geen verbazing wekken dat Helleputte twee jaar later de opdracht kreeg om in de Minderbroederstraat, schuin tegenover het Lipsiuscollege, voor het Gilde een gebouw aan te passen. Dat gebouw speelde weer een belangrijke rol als vergaderplaats en secretariaat voor maatschappelijke organisaties waarbij Helleputte persoonlijk was betrokken. Zo loopt er dus een duidelijke rode draad tussen beide delen van deze biografie.

Nog een klein voorbeeld daarvan. In dezelfde Minderbroederstraat in Leuven waar hij de twee bovenvermelde projecten realiseerde, kocht hij in 1883, een jaar na zijn huwelijk met Louise Schollaert, een woning op nr 18, enkele huizen verwijderd van het Gildehuis, zoals blijkt uit een foto van 1950. Uit de ontwerp-schetsen blijkt dat hij van plan was het te gebruiken als atelier. Voor de voorgevel en het interieur maakte hij ontwerpen in neogotische stijl. Ons resten slechts foto's want latere bestuurders van de door hem opgerichte Boerenbond lieten in 1972 het pand slopen.

Blader deel 2 door en u zult zien dat de Cuypersbiografie waartoe ons genootschap ooit nog de publicatie van hoopt mee te maken een mooi voorbeeld heeft in deze biografie. Hij nodigt uit tot bladeren en lezen, is informatief en vult her en der informatie aan die in deel 1 werd gegeven.

Alles bijeen is deze biografie van Joris Helleputte niet alleen een prachtig uitgegeven werkstuk, maar ook een buitengewoon informatief boek, niet in de laatste

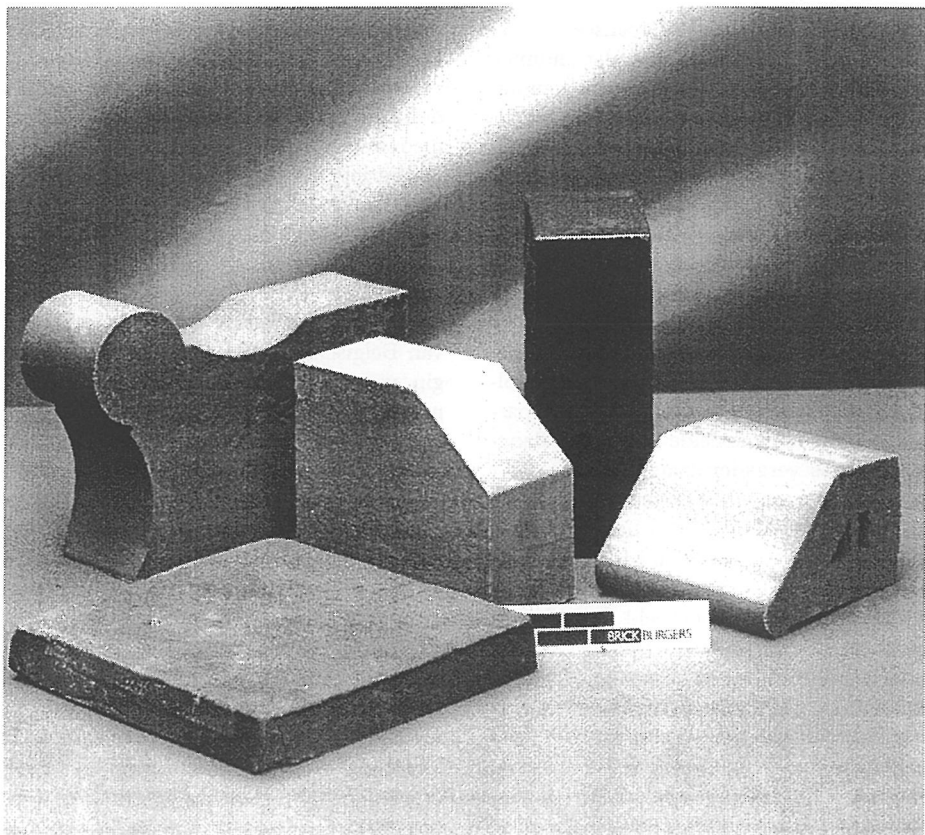
plaats door de vele foto's en illustraties. Een voorbeeldig project, dat bestudering verdient binnen ons genootschap, niet in de laatste plaats vanwege het grote aantal medewerkers dat betrokken was bij de realisering. De Nederlandse architecten die nu in de, overigens heel nuttige, reeks van de stichting Bonas worden geportretteerd, zouden zich een dergelijke behandeling graag laten welgevalen.

Het zal duidelijk zijn dat het imago van Belgische wonderboy, dat aan het begin van deze recensie werd opgeroepen, niet wordt gedeeld door de biografen. In het algemeen besluit constateren zij dat er in dit buitengewoon welbestede leven sprake is van een zekere, 'geniale', tragiek. Zijn kinderloze huwelijk was niet echt een succes en zijn echtgenote leed aan depressies. Op het punt dat zijn loopbaan als architect vorm kreeg, werd hij overreed om al zijn krachten te besteden aan een project dat een achterhaald corporatief ideaal behelsde. Zijn streven naar een radicale maatschappelijke ordening naar middeleeuws model heeft nooit vrucht gedragen, hoeveel plaatselijke successen er ook werden geboekt.

Als volksvertegenwoordiger was hij evenmin een onverdeeld succes. Wel heeft hij gezorgd dat er een financieel draagvlak kwam voor veel katholieke maatschappelijke projecten. Zijn Volksbank in Leuven en de Middenkredietkas, die veel plaatselijke Raiffeissenbanken overkoepelde, waren welkome initiatieven.

„Helleputte mag niet worden bestempeld als een zuivere Sint-Lucasarchitect; meer dan anderen heeft hij de neogotiek omgekneed tot een eigentijdse vormen-taal.”

Uitgegeven bij Universitaire Pers Leuven in 1998. ISBN 90 6186 863 7. Prijs Bfr. 4500 (f 245,83) excl. verzendkosten

Jong monument?

Baksteen restauratiespecialiteiten

- Specialiteiten in handvorm en strengpers in diverse kleuren en formaten
 - Kruisverbandstenen, plavuizen
 - Profielstenen handvorm en strengpers geglaazuurd
- Wij kunnen elk gewenst profiel produceren!

BRICKBURGERS

Specialiteiten in baksteen

St.-Jozefweg 66b
Postbus 4790
5953 ZK Reuver
Telefoon (077) 474 29 20
Telefax (077) 474 51 70

■ *T. Bleijenberg*

■ Stucadoorsbedrijf b.v.

R E S C U R A

T.BLEIJENBERG STUCADOORS B.V.

- Stijlplafonds
- Monumentenrestauratie
- Reconstructie van ornamenten
- Advies en begroting

RESCURA B.V.

- Inventarisatie en Restauratie van Sjabloonschilderingen
- Marmer- en houtimitatie
- Vergulding
- Alle restauratieschildertechnieken

Diverse referenties, recent uitgevoerde restauraties:

- Concertgebouw, renovatie Grote Zaal	Amsterdam
- St. Martinuskerk, restauratie	Arnhem
- Koningspaviljoen, Centraal Station	Amsterdam
- Voormalige Wachtruimtes, Centraal Station	Amsterdam
- O.L.V.-kerk, Keizersgracht, restauratie	Amsterdam
- Kantongerecht, restauratie	Tiel
- Ontwerp & Decoratie, Riviervismarkt	Den Haag
- Restauratie plafond Anno 1565, Annenstraat	Amsterdam
- Restauratie historisch plafond, Nieuwstraat	's-Hertogenbosch
- Véloutébehangsel, Museum van Gijn	Dordrecht
- Schloß Ammelshain	Leipzig
- Stijlplafonds Tweede Kamer, Binnenhof	Den Haag
- 16e-eeuws Stijlplafond, woonhuis Tromp	Bielle

Anna Paulownastraat 56a 2518 BG Den Haag, Holland
 telefoon +31 (0)70-362 15 55 fax +31 (0)70-364 02 01

Aannemingsbedrijf

J. KNEPPERS

**Zeeburgerpad 49
1019 AB Amsterdam
telefoon (020) 694 03 06, telefax (020) 668 37 62**

**restaurantie
onderhoud
verbouw
schilderwerken
nieuwbouw**

**STICHTING
VAKGROEP
RESTAURATIE**
